

**Видання «Правові системи» включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з юридичних дисциплін
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р.)**

<p>Журнал заснований у 2013 році</p> <p>Головний редактор: <i>ГРИНЕНКО Олена Олексіївна</i> - доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Академічний радник НАПрН України</p> <p>Засновники:</p> <p><i>Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка</i></p> <p><i>Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація міжнародного права»</i></p> <p><i>Інститут законодавства Верховної Ради України</i></p> <p><i>Київський регіональний центр Академії правових наук України</i></p> <p><i>Київська міська організація ВГО «Асоціація українських правників»</i></p> <p>Галузь науки: Юридичні науки</p> <p>Періодичність: 6 разів на рік</p> <p>УДК: 340</p> <p>Рекомендовано Вченою радою Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка</p> <p>Електронна пошта: omiroschnychenko@ukr.net</p> <p>Режим доступу до Журналу: http:// legalsystems.net.ua</p>	<p align="center">Редакційна Рада:</p> <p>Задорожній Олександр Вікторович, доктор юридичних наук, Заслужений юрист України, Голова Президентської ради Української асоціації міжнародного права, професор, член-кореспондент НАПрН України – Голова редакційної ради</p> <ol style="list-style-type: none"> Тихий Володимир Павлович, доктор юридичних наук, професор, віце-президент НАПрН України Копиленко Олександр Любимович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент НАН України Копійка Валерій Володимирович, доктор політичних наук, професор Шемшученко Юрій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України Денісов Володимир Наумович, доктор юридичних наук, професор Костицький Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Баймуратов Михайло Олександрович, доктор юридичних наук, професор Буроменський Михайло Всеволодович, доктор юридичних наук, професор Буткевич Ольга Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент Батлер Уільям, доктор юридичних наук, професор (Сполучені Штати Америки) <p align="center">Редакційна Колегія:</p> <ol style="list-style-type: none"> Волошин Юрій Олексійович, доктор юридичних наук, професор Муравйов Віктор Іванович, доктор юридичних наук, професор Бабін Борис Володимирович, доктор юридичних наук, професор Бірюков Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор Сліденко Ігор Дмитрович, доктор юридичних наук, професор Батанов Олександр Васильович, доктор юридичних наук, професор Шпакович Ольга Миколаївна, доктор юридичних наук, доцент Медведєва Марина Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент Смірнова Ксенія Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент Оніщенко Наталія Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Білоцький Сергій Дмитрович – кандидат юридичних наук, доцент Кориневич Антон Олександрович – кандидат юридичних наук Гамурарь Віталій Віссаріонович, кандидат юридичних наук, доцент (Республіка Молдова) Кресін Олексій Веніамінович, кандидат юридичних наук, доцент Мірошниченко Оксана Петрівна, відповідальний редактор
---	--

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ І МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Коцюба Р.О. ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ПОЛІТИКИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	3
---	---

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Сидорчук Л.А. РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	16
Усенко О.В., Целуйко М.Ф. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ.....	26

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Спектор О.М. ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	33
Данченко Т.В., Мельник І.О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	45
Данченко Т.В., Микитин Р.Б. АНЕКСІЯ КРИМУ – МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН.....	58
Яворська Н.І., Шагинян В.А. ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВІДПОВІДНІСТЬ ЧИННИМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ СТАНДАРТАМ	67
Шелудченкова А.С., Волошин М. ДІЯЛЬНІСТЬ ООН З ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ І БЕЗПЕКИ	82

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Юрченко С.М., Чечет О.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС ТА ПРАВОВІ ФОРМИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ	89
--	----

Конституційне і муніципальне право

УДК 342.72:342.4:349.7 (477)

*Коцюба Р. О.,
к. ю. н., с. н. с.,
провідний науковий співробітник
Інституту законодавства Верховної Ради України*

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ПОЛІТИКИ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано геополітичні аспекти конституційних засад політики ядерної безпеки України та внесено пропозиції щодо розробки Білої книги з політики ядерної безпеки, покликаної сприяти прозорості діяльності у цій сфері, поглиблення діалогу з суспільством.

***Ключові слова:** гарантії безпеки, політика ядерної безпеки, Біла книга з політики ядерної безпеки.*

В статье обоснованы геополитические аспекты конституционных основ политики безопасности Украины и внесены предложения относительно разработки Белой книги по политике ядерной безопасности, призванной способствовать прозрачности деятельности в этой сфере, углубления диалога с обществом.

***Ключевые слова:** гарантии безопасности, политика ядерной безопасности, Белая книга по политике ядерной безопасности.*

The article substantiates the geopolitical aspects of the constitutional principles of the nuclear safety and security policy in Ukraine, as well as the elaboration of the White Book on Nuclear Policy in Ukraine that aims to provide the transparency in this sphere as well as to deepen the dialogue with society.

***Keywords:** guarantees of the security, policy of nuclear safety and security, the White Book on the Nuclear Safety and Security Policy.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах важливим фактором безпеки держави виступає її геополітичне положення. Дослідженню питання безпеки та аналізу підходів до її забезпечення присвячено значну частину наукових праць останнього десятиріччя, проте переважна їх більшість стосується вивчення чинників зовнішньополітичної діяльності держави та прийняття нею стратегічних рішень. Зокрема, залежно від сформованих світоглядних орієнтирів, обумовлених функцією геополітики, вибудовується позиція держави стосовно ключових засад її участі у міжнародних відносинах, а також стратегічних напрямів внутрішнього розвитку. В Україні зазначене

питання тією чи іншою мірою розглядається крізь призму стратегічних напрямів розвитку паливно-енергетичного комплексу, ядерної безпеки АЕС, що є аспектами політики ядерної безпеки держави, однак не висвітлюють ключові, програмні засади її формування. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження загально-правових питань правового регулювання засад політики ядерної безпеки, участі суспільства у її формуванні, закріплення відповідних принципів в основоположних стратегічних нормативно-правових актах держави.

Мета статті полягає у вивченні геополітичних аспектів політики ядерної безпеки у контексті конституційно-правового закріплення основних їх положень в Основному Законі, доцільності впровадження найкращих світових практик, зокрема розробки Білої книги з політики ядерної безпеки, що обумовлює новизну цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал країни, рівень організації суспільства, характер політико-правового режиму та інші чинники традиційно виступають підґрунтям для прийняття політичних рішень. Геополітичний простір виступає середовищем, у якому формуються відносини між державами. Характер цих відносин тісно пов'язаний з національними інтересами країни, пріоритетність яких нормативно відображається у директивних документах. На визначення перспектив розвитку держави впливає оцінка геополітичних змін простору безпеки. В умовах сучасного глобалізованого світу взаємозв'язки внутрішньої та зовнішньої безпеки, процеси функціонування міжнародного порядку, формування центрів сили виступають стратегічними орієнтирами у визначенні законодавчого забезпечення розвитку суспільних відносин у цих сферах. Його роль зумовлюється необхідністю вчасного реагування на зовнішні та внутрішні виклики та загрози безпеці країни.

Сучасним суспільним відносинам властивий динамічний характер, вплив трансформаційних економічних союзів в умовах функціонування світового господарства, військово-політичних союзів як складових

забезпечення систем колективної безпеки. Відтак геополітичні та геостратегічні чинники впливають на формування зовнішньополітичних інтересів. У зв'язку з цим визначення цілей та інтересів держави тісно пов'язані з її конституційним розвитком, пріоритети якого відображаються в Основному законі.

Вперше засади політики ядерної безпеки України було визначено у 1990 році Декларацією про державний суверенітет України, якою передбачається дотримання трьох принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. Набуття Україною незалежності обумовило започаткування процесів адаптації України до вимог геополітичного простору та забезпечення напрямів відповідного законодавчого розвитку. Зокрема, Декларацією про державний суверенітет України цей аспект було враховано у Розділі X, яким закріплювалися вимоги активного сприяння зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньої участі у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Оцінка геополітичних процесів, виявлення та ідентифікація можливих конфліктів інтересів, підбір способів їх врегулювання слугують основою визначення перспективних напрямів законодавчого регулювання. На цьому етапі попереднього аналізу стану розвитку суспільних відносин відбувається формування стратегічних інтересів, які згодом синтезуються у пріоритетні напрями забезпечення національної безпеки. Так, Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Стратегія забезпечення зовнішньополітичних та внутрішніх інтересів розробляється з урахуванням особливостей їх структури, серед яких виокремлюються важливі національні інтереси, зокрема, суверенітет, територіальна цілісність, життєвий простір та ін. Правове регулювання є

однією з базових складових забезпечення реалізації геополітичної та зовнішньополітичної стратегії.

Геополітичним аспектом безпеки держави слід відзначити участь України у міжнародному співробітництві. Чинники геополітичного становища держави безпосередньо пов'язані з визначенням загальної стратегії її розвитку. Правовою гарантією реалізації стратегії національної безпеки слугує належне законодавче забезпечення. Головна роль у цьому механізмі відводиться конституційному регулюванню зазначеної сфери суспільних відносин шляхом закріплення засад пріоритетних національних інтересів у положеннях Конституції.

Питання безпеки використання ядерної енергії є одним із основних факторів постіндустріального розвитку світової цивілізації. Для України він став системоутворювальним чинником становлення окремих складових правової системи, зокрема, формуванні комплексних галузей права та міжгалузевих інститутів (ядерне право, право радіаційної безпеки, радіоекологічне право ті ін.).

Зародження суспільних відносин у сфері безпеки використання ядерної енергії та особливості їх розвитку зумовлюються іншими визначальними для історії України чинниками:

а) Україна, як жодна інша країна світу, пройшла трагічне випробування «мирного» розвитку ядерної енергії;

б) Чорнобильська трагедія 1986 р. та її руйнівні результати вийшли за рамки національної безпеки, національних інтересів, державного кордону і набрали міжнародного масштабу;

в) наслідки аварії спричинили та спричиняють розлади здоров'я людей;

г) аварія створила загрозу для нормального розвитку молодого покоління;

д) доведено, що радіоактивне забруднення зашкоджує генофонду народу;

е) боротьба з наслідками таких подій є не лише справою окремо взятої країни;

г) впродовж 30 років ця трагедія планетарного масштабу впливає на соціальне, економічне, політичне та культурне буття українського та інших народів.

Чорнобильська аварія стала причиною великих економічних і соціальних змін, змін у загальному стані здоров'я, деформувала умови життя мільйонів людей, сформувала комплекс нових історичних умов, демографічну поведінку людей [1]. Довгий час народ України нічого не знав про масштаби катастрофи та її справжні причини, а відповідно, і про умови та фактори, при яких споруджувалася Чорнобильська АЕС, про її експлуатацію, а також її використання для військових експериментів.

Відтак, у зв'язку з важкими для Українського народу наслідками використання ядерної енергії та порушенням прав людини, з метою запобігання потенційним ядерним ризикам, пов'язаним із розвитком ядерної енергетики, в Декларації про державний суверенітет України було присвячено окремий розділ екологічній безпеці громадян, норми якого повинні були стати конституційною засадою для створення подальшого правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки та ядерної безпеки.

З урахуванням викладеного Конституцією 1996 року передбачається, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Згідно із преамбулою закону «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» встановлюється пріоритет безпеки людини та навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулюється діяльність, пов'язана з використанням ядерних установок та джерел

іонізуючого випромінювання, встановлюються також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії.

У цьому аспекті особливості правового регулювання суспільних відносин у сфері використання ядерної енергії тісно взаємопов'язані з еколого-правовим підходами до забезпечення безпеки. Тому питання безпеки використання ядерної енергії переважно розглядається у контексті екологічних пріоритетів.

Водночас, забезпечення безпеки використання ядерно енергії пов'язане особливостями правового регулювання, обумовлених міжнародним режимом нерозповсюдження ядерної зброї. Зокрема, запобігання використанню ядерних матеріалів, обладнання та технологій у воєнних цілях, що за законом «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» визначається як мета державної системи гарантій (стаття 67). Вона включає комплекс технічних та організаційних заходів і застосовується щодо всього ядерного матеріалу, який використовується в мирних цілях у межах території України, під її юрисдикцією або знаходиться під її контролем.

У цьому контексті законом «Про основи національної безпеки України» визначено окремі аспекти правового регулювання безпеки використання ядерної енергії в різних сферах суспільних відносин.

Так, за згаданим законом на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві у сфері державної безпеки є: загроза використання з терористичною метою ядерних об'єктів на території України, можливість незаконного ввезення в країну радіоактивних засобів; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України (в економічній сфері); неподоланість негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, небезпека ядерного тероризму (в екологічній сфері).

Законодавець визначає загальні напрями державної політики з питань національної безпеки, а також закріплює її геополітичну складову. Згаданим

законом передбачається, що з урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів повинна бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

Наведемо деякі з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України, передбачених цим законом. У зовнішньополітичній сфері – це проведення активної міжнародної політики України з метою: забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу; участь у заходах щодо боротьби з міжнародними організованими злочинними угрупованнями та міжнародним тероризмом, протидія поширенню ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки; в екологічній сфері: здійснення комплексу заходів, які гарантують екологічну безпеку ядерних об'єктів і надійний радіаційний захист населення та довкілля, зведення до мінімуму впливу наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Аналіз наведених законодавчих положень засвідчує, що вони не повною мірою відображають структуру безпеки, зокрема, за критеріями

сфери та напрямів забезпечення безпеки використання ядерної енергії у наш час.

Повертаючись до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», зазначимо, що згідно зі статтею 6 основи державної політики у сфері використання ядерної енергії та радіаційного захисту, по-перше, формує Верховна Рада України шляхом визначення її мети, головних завдань, напрямів, принципів та пріоритетів, встановлення системи відповідних кредитно-фінансових, податкових, митних та інших регуляторів, затвердження Державної програми розвитку паливно-енергетичного комплексу.

По-друге, як зазначається у частині другій статті згаданого закону, державна політика реалізується шляхом створення оптимальної системи управління у сфері використання ядерної енергії, регулювання питань ядерної та радіаційної безпеки, розробки та виконання державних програм забезпечення безпеки, включаючи реалізацію заходів щодо захисту населення, яке проживає в зоні спостереження. По-третє, держава забезпечує громадянам та їх об'єднанням участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері використання ядерної енергії (ч. 3 ст. 6 цього закону).

Слід також додати, що ст. 10 Конвенції про ядерну безпеку визначається пріоритетність безпеки та вжиття кожною з договірних сторін заходів для забезпечення того, щоб всі організації, які займаються діяльністю, безпосередньо пов'язаною з ядерними установками, проводили політику, за якої пріоритет надається ядерній безпеці.

Розвиткові міжнародних відносин притаманні просторові та часові особливості. Забезпечення безпеки використання ядерної енергії є значимим чинником у прийнятті державою стратегічних рішень з урахуванням відповідних особливостей у той чи інший період часу. Підтримуючи доцільність законодавчого врегулювання окремих завдань забезпечення безпеки ядерної енергетики, недопущення використання ядерних об'єктів у воєнних цілях, боротьби з ядерним тероризмом, боротьби з наслідками

Чорнобильської катастрофи, водночас, значна їх частина залишилась поза увагою законодавця, що є неприпустимим у сучасних умовах геополітичного простору.

Серед деяких особливостей слід відзначити: 1) колишній ядерний статус України; 2) отриманий спадок від ядерного потенціалу як одного з найбільш могутніх у світі; 3) перехідний період від ядерного статусу до неядерного статусу; 4) неядерний статус. Кожен із названих етапів формування правового статусу потребує належного законодавчого оформлення на як національному, так і міжнародному рівнях.

Досліджуючи так звану «безпекову» складову, слід зауважити існування деяких підходів до загального правового розуміння безпеки. Вчені звертають увагу на необхідність опрацювання адекватного розуміння сутності сучасної міжнародної і національної безпеки, обґрунтовуючи, що змістом національної безпеки України є не тільки захист держави та її політичних інституцій, а насамперед прав і свобод людини, що вимагає перегляду багатьох традиційних положень, формування принципово нових концепцій, введення у науковий обіг нових понять і категорій [2].

В умовах конституційних змін, що відбуваються в Україні, забезпечення стабільності конституційного устрою є важливою умовою підтримання безпеки у контексті існуючого протистояння повноцінної суверенізації України та інтеграції з ЄС. Ці особливості визначають потребу у побудові системи гарантій державного суверенітету з урахуванням новітніх конституційно-правових тенденцій та правової думки.

У контексті забезпечення реалізації поставлених Президентом України завдань стосовно удосконалення правового регулювання засад національної безпеки доцільно використати наукові розробки стосовно правової категорії конституційної безпеки.

Конституційна безпека розглядається як одна з сутнісних сторін національної безпеки та її ключового значення у визначенні стану захищеності конституційного ладу [3]. Є і інші підходи до розуміння

конституційної безпеки, зокрема, як виконання державою закріплених у Конституції обов'язків, прямо визначених визнанням, дотриманням і охороною (захистом) суверенітету народу і його головних ознак – конституційного ладу, територіальної цілісності, прав і свобод людини та громадянина [6].

Доцільність запровадження конституційної безпеки обґрунтовується необхідністю захисту Конституції на рівні національної безпеки, зокрема, на думку Єзерова А. А., підтвердженням тому є реалізовані і нереалізовані спроби нелегітимної модернізації Конституції, факти підміни конституційних норм політичною доцільністю, принизливий для особистості стан дотримання та захисту її прав і свобод тощо. На його думку, конституційна безпека розуміється через призму конституційних конфліктів як невід'ємна складова частини суспільного прогресу, однак за умови, що ці конфлікти виникають, протікають і вирішуються в рамках конституційного законодавства. Також дослідник звертає увагу на те, що конституційна безпека як правова категорія, що відображає стан захищеності конституційного ладу і систему заходів його захисту, у своєму змісті містить такі негативні фактори впливу на базові конституційні цінності: колізії, прогалини та інші дефекти в законодавстві; невідповідності між природним правом і позитивними нормами; правовий нігілізм суб'єктів конституційно-правових відносин, низький рівень їх правової культури; зловживання правом [4; 5].

Забезпечення конституційної безпеки Селіванов А. визначає «як важливий напрям взаємодії Президента, законодавця і виконавчих влад в укріпленні конституційності і охорони Конституції України» [6]. Автор згаданого дослідження пропонує розглядати конституційну безпеку як «виконання державою, закріплених в Конституції, обов'язків, прямо визначених визнанням, дотриманням і охороною (захистом) суверенітету народу і його головних ознак – конституційного ладу, територіальної цілісності, прав і свобод людини та громадянина».

Скрипнюк О. В. обґрунтовує, що «переважна більшість демократичних держав світу закріпила у своїх конституціях і конституційних актах положення про режим національної безпеки і правосуб'єктність учасників конституційного процесу, до чийх повноважень віднесено функцію гарантування національної безпеки України. Наявність відповідних положень і у статті 17 Конституції України, а саме у розділі I «Загальні засади» Основного Закону, який прийнято вважати нормативним втіленням основ конституційного ладу України, то основи національної безпеки та оборони України слід відносити до інститутів, які уособлюють конституційні основи суспільного та державного ладу України, виступають одним із основоположних елементів системи забезпечення державного суверенітету» [7].

Як зауважує вчений, напрямом забезпечення державного суверенітету, який входить до системи основних і одночасно – найважливіших напрямів забезпечення державного суверенітету України, є вдосконалення конституційних основ національної безпеки та оборони як одного із найбільш важливих елементів державного суверенітету в сучасних умовах, та доходить висновку про визнання національної безпеки та оборони однією з найвищих конституційних цінностей, одним із найважливіших факторів забезпечення державного суверенітету.

Таким чином, аналіз наукової літератури з проблеми свідчить, що поняття конституційної безпеки ще не набуло завершеного концептуального обґрунтування вітчизняною наукою конституційного права. Водночас, викладені тенденції забезпечення конституційної безпеки, на нашу думку, зумовлюють потребу у розробці конституційних норм, спрямованих на удосконалення регулювання системи національної безпеки України, зокрема, шляхом закріплення конституційних принципів гарантій державного суверенітету. У цьому контексті важливо відмежувати поняття «безпеки» від понять «захисту», «оборони», «державної безпеки». Концептуального удосконалення потребують положення статті 17 Конституції України щодо

розширення змістової суті поняття «безпеки», що є загальним стосовно інших конституційних категорій: «оборона», «захист суверенітету», «забезпечення державної безпеки», «захист державного кордону».

Сучасні обставини обмеження суверенітету та територіальної цілісності України через воєнні дії на Донбасі зумовлюють комплексний перегляд концепції національної безпеки, забезпечення її дієвості за допомогою використання міжнародно-правових механізмів. Порушення міжнародних зобов'язань державою-гарантом одночасно стало загрозою і для діючої системи європейської і міжнародної безпеки.

У перспективі реалізація наукових ідей конституційної безпеки сприятиме системному узгодженню конституційних вимог з міжнародно-правовими гарантіями державного суверенітету, зокрема, участь України у системах колективної безпеки посилить гарантії його забезпечення. Конституційну безпеку варто розглядати як системоутворювальну категорію, яка здатна вплинути на процеси переформатування системи національної безпеки, що своєю чергою позитивно відобразиться на системах європейського та міжнародного безпекового простору. Водночас, конституційна безпека може стати ефективним внутрішнім механізмом подолання кризи в роботі законодавчої, виконавчої і судової влад України.

Законодавче закріплення політики ядерної безпеки як складової національної безпеки слугуватиме визначенню геополітичних орієнтирів держави з урахуванням міжнародної ситуації.

Слушним у цьому аспекті було б використання найкращих світових практик підготовки Білих книг з ключових сфер політик, започаткованих Великою Британією та успішно запозиченою іншими країнами та Європейським співтовариством.¹ З питань політики ядерної безпеки готуються такі книги в Японії, Норвегії та ін., а також у складі інших політик безпеки (Німеччина) [8; 9].

¹ Наприклад, Біла книга про майбутнє Європи до 2025 року та ін.

Висновки. Вважаємо, що законодавче закріплення засад політики ядерної безпеки держави сприятиме проведенню послідовної політики України стосовно оформлення міжнародно-правових гарантій без'ядерного статусу, постановки на порядок денний питання створення без'ядерної зони на території України, у тому числі на території АР Крим, що сприятиме захисту національних інтересів України у міжнародних відносинах. Розробка Білої книги з політики ядерної безпеки України сприятиме більш повному залученню громадськості та суспільство до розв'язання цих проблем.

Список використаної літератури:

1. Журавський В. С. Україна політична: переступити через прірву / В. С. Журавський – К. : Логос, 1995. – С. 151.
2. Данільян О. Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: Навчальний посібник / Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І.; худож.-оформлювач С. І. Правдюк. – Харків : Фоліо, 2002. – С. 3–22.
3. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 120–126 [Електронний ресурс] / А. А. Єзеров. – Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/18-1436353240.pdf>
4. Єзеров А. А. Конституционная безопасность с позиций конфликтологического подхода / А. А. Езеров / Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 76.
5. Езеров А. А. Объект и содержание конституционной безопасности / А. А. Езеров / Юридична наука № 1(1). – 2011. – С. 52.
6. Селиванов А. Конституционная безопасность в обеспечении суверенитета народа / А. Селиванов // Ежегодник украинского права. – 2013. – № 5. – С. 188.
7. Скрипнюк О. Державний суверенітет: генеза доктрини та визначення поняття» (частина друга) / О. Скрипник // Публічне право. – 2013. – № 3 (11). – С. 6–13.
8. White Paper 2016 On Security Policy and the Future of the Bundeswehr : The Federal Government [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/415/Мои%20/документи/Downloads/2016%20White%20Paper.pdf>
9. Risk in a Safe and Secure Society (On Public Security) : Meld. St. 10 (2016–2017) Report to the Storting (white paper) / Norwegian Ministry of Justice and Public Security [Електронний ресурс] . – Режим доступу: www.government.no

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

УДК 342.553

*Сидорчук Л.А.,
к.ю.н., професор,
професор кафедри публічно правових дисциплін
Київського міжнародного університету*

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті досліджуються особливості охорони громадського порядку органами місцевого самоврядування. Дається аналіз найбільш актуальних і проблемних питань співвідношення термінів «порядок», «громадський порядок» і «охорона громадського порядку» у повсякденній діяльності органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: *порядок, громадський порядок, охорона громадського порядку, зміст охорони, взаємодія.*

В статье исследуются особенности охраны общественного порядка органами местного самоуправления. Дается анализ наиболее актуальных и проблемных вопросов соотношения терминов «порядок», «общественный порядок» и «охрана общественного порядка» в повседневной деятельности органов местного самоуправления.

Ключевые слова: *порядок, общественный порядок, охрана общественного порядка, содержание охраны, взаимодействие.*

This article deals with peculiarities of public order protection by local self-government bodies. It analyses the most urgent issues of correlation of such notions as «order», «public order» and «public order protection» in routine activity of local self-government bodies.

Key words: *order, public order, public order protection, content of protection, correlation.*

Постановка проблеми. Громадянське суспільство може належним чином функціонувати лише тоді коли в повному обсязі дотримуються права і свободи людини, забезпечуються належні умови для їх самореалізації та існування. Серед різноманітних чинників, які забезпечують гідне життя людині провідне місце обіймають питання щодо створення безпечних умов її проживання, що реалізуються через належну організацію охорони громадського порядку в країні.

Мета цієї статті: є вивчення сутності громадського порядку та змісту його охорони, що є необхідною умовою нормального функціонування та розвитку суспільства і держави. Основним завданням дослідження є аналіз найбільш актуальних і проблемних питань співвідношення термінів «порядок», «громадський порядок» і «охорона громадського порядку» у повсякденній діяльності органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. З наявної доктрини теорії держави витікає, власне дефініція, що сама держава виникає з необхідності створити в суспільстві порядок, щоб життя людей проходило в умовах безпеки і добробуту, без ексцесів і в гармонії один з одним. Історичний досвід свідчить, що розвиток суспільства, виробництво матеріальних і культурних благ не можливе без певного громадського порядку, який в основному забезпечує держава. По суті в цьому відношенні під державою можна розуміти організоване суспільство, тобто суспільство, в якому має місце порядок.

Можна зазначити, що до причин виникнення держави та її сутності треба віднести першою чергою необхідність створення належних умов для життя та діяльності людей, тобто забезпечення правового і громадського порядку. З цього приводу відомий вчений-правник А.Д. Градовський писав, що держава - це осіла і організована сукупність осіб і суспільних союзів, що живуть на певній території і підпорядковані одній верховній владі, що наділена правами законодавства, суду і управління для забезпечення юридичного ладу і спільних умов добробуту [1, с. 1]. Інший відомий російський правознавець М.М. Коркунов також визначав поняття держави через бачення запровадження для людей громадського порядку, зокрема, він визначав державу як суспільний союз вільних людей з примусово встановленим мирним ладом за допомогою надання виняткового права примусу лише органам держави [2, с. 380].

У філософському словнику поняття «порядок» трактується як зрозуміла і чітка організація певної сфери дійсності (у відношенні до людського існування) [3, с. 356].

Якщо розглядати правову природу походження терміну «громадський порядок» то це, перш за все, є врегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, поважання честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі [4, с. 639]. Така дефініція має

подвійне значення: в широкому - воно ідентичне громадському устрою і означає сукупність всіх правил, що регламентують суспільні процеси і відносини між його окремими частинами; у вузькому - інститути і норми, що обумовлюють статус людини і громадянина та соціальних груп у суспільстві тою мірою, якою це зумовлено їх інтересами та закономірностями розвитку самого суспільства, а також науково обґрунтовані відносини між членами суспільства та його структурними елементами [5, с. 81].

При дослідженні генезису цього терміну дослідник М.В. Лошицький розвиває тезу про те, що «громадський порядок», потрібно розглядати в двох площинах, зокрема, як політико-правову категорію, тобто в широкому розумінні, і громадський порядок як поліцейську категорію, тобто у вузькому розумінні [6, с. 38]. На думку окремих дослідників, без «громадського порядку», в політико-правовому розумінні неможливе нормальне функціонування суспільства і держави. Стихійні лиха, війни, епідемії, революції, економічний занепад, масові безпорядки на вулицях і високий рівень злочинності порушують громадський порядок як політичну так і економічну систему суспільства і можуть істотно вплинути на існування держави в цілому [7, с. 11].

Проблема дослідження поняття «громадський порядок» є актуальною і нині. Зокрема, сучасна юридична наука розглядає різні підходи до трактування сутності цього поняття, які є неоднозначними за своїм змістом. Достатню увагу у своїх дослідженнях цьому явищу на предмет встановлення його взаємозв'язків з іншими правовими явищами та процесами було зроблено відомими теоретиками адміністративного права О.М. Бандуркою, Д.М. Бахрахом, Є.О. Безсмертним, Ю.П. Битяком, І.І. Веремеєнком, І.П. Голосніченком, М.В. Корнієнком, Є.В. Додіним, І.М. Пахомовим, Л.Л. Поповим, А.М. Подолякою, О.В. Серьогіним та іншими. Отримані цими вченими-юристами результати досліджень дають змогу системного розуміння сутності цього поняття, формулювання найважливіших для теорії і практики дефініцій, у сфері громадського порядку, оскільки до нині в

чинному законодавстві відсутнє не тільки визначення поняття «громадський порядок», а й повний перелік порушень громадського порядку.

Окремі вчені-юристи при розкритті змісту поняття громадського порядку, акцентують увагу на тому, що громадський порядок являє собою правильно налагоджений стан усієї сукупності суспільних відносин, урегульованих не тільки правовими, а і всіма іншими соціальними нормами [8, с. 6, 7].

Найбільш об'ємним за своїм сутнісним наповненням є поняття громадського порядку, що було запропоноване вченими-адміністративістами радянської школи, які розглядають громадський порядок як струнку структурну систему правових суспільних відносин, що виникають як у громадських місцях, так і поза цими місцями [9]. Однак таке розширене тлумачення сфери суспільних відносин, що складають юридичний зміст громадського порядку значно розширює його межі. За наявності таких підстав громадський порядок досить складно відмежувати від інших життєвих обставин, що також урегульовуються нормами права й іншими соціальними нормами і виконують ті ж функції.

На відміну від вітчизняної, європейська адміністративна доктрина вживає термін «публічний порядок» і розглядає його в якості необхідної умови нормального функціонування суспільства, умови забезпеченої певним мінімумом державних гарантій. На їхній погляд зміст публічного порядку, залежить від стану суспільних відносин. Тобто передбачається забезпечення безпеки моральних та майнових інтересів особи, захист суспільства від протиправних посягань на його інтереси, створення умов для нормального життя і спокою [10, с. 12].

Наявні точки зору, запропоновані вченими-юристами протягом останнього часу, характеризують поняття громадського порядку в широкому розумінні, тобто не тільки як юридичну, а і як соціальну категорію.

Поняття громадського порядку тісно взаємопов'язане з його постійною охороною. Тобто охорона громадського порядку компетентними на такі дії

державними інституціями є невід'ємною складовою самого поняття. Треба зауважити, що підтримання, охорона та зміцнення громадського порядку є цілеспрямованим процесом правової діяльності громадян, громади, спеціальних структур виконавчої влади, що охороняють громадський порядок.

В Юридичній енциклопедії охорона громадського порядку розглядається як діяльність відповідальних державних органів, органів місцевого самоврядування щодо забезпечення захисту конституційних прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, честі та гідності, дотримання норм суспільної моралі [11, с. 381].

Для більш повного розуміння сутності охорони громадського порядку органами місцевого самоврядування є доцільним розглянути роль, яка приділяється його складникам, зокрема терміну «суспільна мораль». На наш погляд, наявні дослідження приділяють недостатньо уваги саме розкриттю правової природи цього поняття та встановлення його взаємозв'язків з охороною громадського порядку. Адміністративно-правове регулювання суспільної моралі здійснюється у відповідності до Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року. Зокрема, законодавець у ч. 10 ст. 1 цього Закону визначає суспільну мораль як систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. До основних чинників, що негативно впливають на формування суспільної моралі і відповідно посягають на громадський порядок відносять виробництво та обіг у будь-якій формі продукції порнографічного, еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, а також продукції, яка: пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України, пропагує фашизм та неонацизм, принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою, пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до

національних і релігійних святинь, принижує особистість, є проявом знущання з приводу фізичних вад, з душевнохворих, літніх людей, пропагує невігластво, неповагу до батьків, наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички [12].

Основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, є:

1) формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури;

2) недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії;

3) впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі;

4) підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва;

5) заборона демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях;

6) встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі;

7) приєднання до міжнародних договорів з питання захисту суспільної моралі [12].

Зважаючи на виключну важливість суспільної моралі для суспільства і держави питання її регулювання відносяться до повноважень Верховної Ради України і Президента України. Саме ці вищі державні інституції наділені повноваженнями щодо визначення державної політики у сфері захисту суспільної моралі та обігу продукції і видовищних заходів сексуального характеру, а також продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості і порнографії та її подальшого законодавчого закріплення.

На Кабінет Міністрів України покладаються питання, що стосуються забезпечення та реалізації державної політики у сфері захисту суспільної моралі, а також здійснення координації і контролю за діяльністю міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері.

Безпосередньо на органи місцевого самоврядування покладаються повноваження, що передбачають визначення, з урахуванням місцевих умов, звичаїв і традицій, додаткових територій і місць, в яких заборонено розповсюдження продукції сексуального характеру, а також проведення видовищних заходів сексуального характеру. Прийняття відповідних рішень про такі обмеження приймаються за погодженням з відповідними державними органами освіти.

Нагляд і контроль у сфері захисту суспільної моралі покладається на правоохоронні органи та інші органи виконавчої влади, які в межах своїх повноважень забезпечують проведення планових та позапланових перевірок і в разі виявлення порушень чинного законодавства виносять рішення, в якому зобов'язують суб'єкт господарювання усунути порушення у сфері захисту суспільної моралі чи ліцензування. Крім того державні контролюючі органи та органи місцевого самоврядування у разі виявлення порушень ліцензійних умов зобов'язані повідомити про ці порушення орган ліцензування.

Отже можна зазначити, що забезпечення громадського порядку є провідною функцією держави, виконання якої здійснюється через нормативно-правову регламентацію охоронної діяльності державних органів і громадських організацій в даній сфері суспільних відносин. Необхідність правового регулювання сфери охорони громадського порядку обумовлена відповідними чинниками. Першою чергою до них треба віднести належне функціонування і життєдіяльність суспільства, її громадян, діяльність державних і громадських організацій.

Охорона громадського порядку може розглядатись як процес здійснення державними органами та громадськими організаціями заходів щодо забезпечення недоторканості громадян, захисту їх конституційних прав

і свобод, власності та створення умов громадського спокою, нормальних умов функціонування державних органів, установ, підприємств, організацій всіх форм власності.

Завданням охорони громадського порядку є припинення порушень та притягнення винних до відповідальності, а також попередження порушень, і тим самим створення сприятливих умов для реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод.

Оцінка діяльності державних органів та місцевого самоврядування з охорони громадського порядку здійснюється виходячи не стільки з кількості виявлених порушень, скільки з врахуванням позитивних результатів проведених профілактичних заходів.

В юридичній науці охорону громадського порядку відносять до адміністративно-політичної діяльності держави, завданням якої є створення необхідних умов для забезпечення нормальної взаємодії людей в процесі їхньої життєдіяльності.

Зміст цієї діяльності складається з наступних елементів:

а) забезпечення розвитку відносин в сфері громадського порядку у відповідності з вимогами конкретного історичного періоду, створення найбільш сприятливих умов в цій сфері для вирішення економічних і політичних завдань;

б) забезпечення реальних гарантій для здійснення суб'єктивних прав и виконання обов'язків кожним громадянином;

в) боротьба з порушеннями, що посягають на встановлений порядок і здійснення профілактичних заходів;

г) забезпечення ліквідації наслідків надзвичайних подій, включаючи стихійні лиха, катастрофи природного і техногенного характеру [13, с. 20].

В діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування правова доктрина виділяє адміністративно-правовий, кримінально-правовий та цивільно-правовий напрями здійснення охорони громадського порядку.

Серед них провідну роль відіграє адміністративно-правова охорона

громадського порядку, яка своїм змістом охоплює виконавчо-розпорядчу діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо встановлення і забезпечення обов'язкових правил поведінки у сфері громадського порядку; створення умов для реалізації прав громадян, охорони цих прав; забезпечення умов спокою у громадських місцях, поведінки громадян у рамках наказів і діючих норм; здійснення адміністративного нагляду; застосування до порушників заходів адміністративного впливу та ін. В адміністративно-правовій охороні громадського порядку розрізняють діяльність: нормотворчу – створення нормативних актів з адміністративно-правових питань охорони порядку; правозастосовну – встановлена державою, полягає у впровадженні в життя правил у сфері громад, порядку; правоохоронну – охоплює заходи забезпечення встановленого порядку і застосування заходів впливу до його порушників.

Важливе місце в охороні громадського порядку посідає кримінально-правовий напрям, зміст якого передбачає боротьбу зі злочинними посяганнями на громадський спокій, на встановлений порядок користування певними матеріальними благами із застосуванням заходів, які регламентуються кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством. Цивільно-правова охорона громадського порядку реалізується через діяльність судів з вирішення цивільно-правових спорів у питаннях охорони прав, свобод і закон, інтересів громадян, а також забезпечення виконання відповідними суб'єктами певних обов'язків у сфері громадського порядку [11, с. 639]. З метою конкретизації змісту охорони громадського порядку необхідно визначити коло суб'єктів, що її здійснюють. Теорія держави відносить загальне управління охороною громадського порядку в державі до повноважень вищих органів державної влади. Зокрема, на центральному рівні управління до таких інституцій належать це Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, а на місцевому рівні – місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Проведене дослідження свідчить, що всі аспекти охорони громадського

порядку органами місцевого самоврядування потребують подальшого вдосконалення через відповідне правове врегулювання. У цьому процесі особливе місце повинні посідати питання щодо більш чіткого визначення у чинному законодавстві поняття «громадський порядок», та встановлення повного переліку порушень громадського порядку. Вирішення цих питань можливе через розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо впливу на забезпечення охорони громадського порядку на підпорядкованих самоврядних територіях і можливостей здійснення ефективного контролю за дотриманням всіма суб'єктами правовідносин запроваджених правових норм.

Список використаних джерел та літератури:

1. Градовский А. Курс общего государственного права (Лекции) / А. Градовский. – СПб., 1879-1880. – 425 с.
2. Коркунов Н.М. Сравнительный очерк государственного права иностранных держав. Часть первая. Государство и его элементы / Н.М. Коркунов. – СПб., 1890. – 417 с.
3. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 576 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – Т. 1: А–Г. – 672 с.
5. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко... В. С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
6. Лошицький М.В. Адміністративно-правові відносини в сфері охорони громадського порядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Лошицький Михайло Васильович. – К., 2002. – 181 с.
7. Цикалевич В.М. Охорона громадського порядку органами внутрішніх справ України (адміністративно-правове регулювання): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Цикалевич В.М. – Дніпропетровськ, 2009. – 204 с.
8. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
9. Див.: Еропкин М.И. Управление в области охраны общественного порядка / М.И. Еропкин. – М.: Юриздат, 1965. – 216 с.; Попов Л.Л. Административно-правовая охрана общественного порядка / Л.Л. Попов. – М.: Юрид. лит., 1973. – 328 с.; Ключниченко А.П. Советское административное право. Часть общая: Специализированный курс лекций / А.П. Ключниченко. – К., 1975. – 264 с.
10. Ведель Ж. Административное право Франции / [Под ред. Крутоголова М.А.] – М.: Прогресс, 1973. – 511 с.
11. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – т. 4: Н – П. – 2002. – 662 с.
12. Про захист суспільної моралі: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2004 р. – № 14. – Ст. 192.
13. Еропкин М.И. Административно-правовая охрана общественного порядка / М.И. Еропкин, Л.Л. Попов. – Ленинград, 1973. – 328 с.

УДК 37.012.3

12.00.07 - адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Усенко О.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та процесу
Чернігівського національного
технологічного університету

Целуйко М.Ф.,

кандидат юридичних наук,
начальник ТУ ДСА України
в Чернігівській області

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Стаття присвячена питанням правового регулювання лікарської таємниці. Проведено аналіз чинного законодавства щодо здійснення прав особи на лікарську таємницю. На основі даного аналізу внесено відповідні пропозиції з удосконалення правового регулювання законодавства про лікарську таємницю.

Ключові слова: лікарська таємниця, охорона здоров'я, інформація.

Статья посвящена вопросам правового регулирования врачебной тайны. Проведен анализ действующего законодательства относительно осуществления прав личности на врачебную тайну. На основе данного анализа внесены соответствующие предложения на усовершенствования правового регулирования законодательства о врачебной тайне.

Ключевые слова: врачебная тайна, здоровье, информация.

The article is sanctified to the questions of the legal adjusting of medical secret. The analysis of current legislation is conducted in relation to realization of rights for personality on a medical secret. On the basis of this analysis corresponding suggestions are brought in from the improvement of the legal adjusting of legislation about a medical secret.

Keywords: medical secret, health protection, information.

Актуальність теми дослідження. Однією з найважливіших проблем на сьогодні, як і у минулому, залишається лікарська таємниця, що є одним з основних понять медичної етики, деонтології й медичного права. Коли йдеться про взаємодію медицини й права, практично завжди одним із ключових питань є лікарська таємниця. Важливо зазначити, що термін "лікарська" не зовсім точно відображає обов'язок збереження у таємниці інформації про хворого. Більш точним може вважатися використання терміна "медична таємниця", оскільки мова йде про всю сферу медицини, про необхідність не тільки лікарям зберігати в таємниці отримані відомості.

Розвиток науково-технічного прогресу, загальна інтеграція знань призводять до того (і медицина не є виключенням), що інформація, яка становить об'єкт лікарської таємниці, досить часто стає доступною не тільки лікарям і медичним працівникам, але й представникам інших професійних співтовариств. Термін "лікарська таємниця" має глибоке історичне коріння і, як зазначають В. Головченко та Л. Грузова, є більш зрозумілим для медичного персоналу¹. Але аналіз ст. 40 Основ дає можливість зробити висновок, що назва статті "Лікарська таємниця" не відповідає змісту самої норми, призводить до її звуження, оскільки у ній йдеться про медичних працівників та інших осіб, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стали відомі відповідні дані, а не лише про лікарів. Лікарська таємниця – це один з видів медичної таємниці. Тому пропонуємо при розробці нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я використовувати термін «медична таємниця», що є більш коректним. У науковій літературі спостерігаємо прихильність багатьох авторів саме до терміна «медична таємниця».

Постановка проблеми. Потреба у досконалій законодавчій базі з питань лікарської таємниці пов'язана із відносинами між пацієнтом і лікарем. Гарантія основних прав і свобод людини та громадянина, передусім права на життя і на не втручання в особисте і сімейне життя, що показником цивілізованості держави, тому в розвинутих країнах питання лікарської таємниці регулюється відповідними нормативно-правовими актами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання визначення і дослідження в галузі медичного права розглядаються у роботах таких вчених: В. Головченко, Л. Грузової, І. Купова, М. Малєіної, І. Петрухіна та ін.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні питання правового регулювання питання лікарської таємниці, як права на не втручання в особисте і сімейне життя.

Виклад основного матеріалу. Відомі з часів Гіппократа і до наших днів етичні аспекти професійних взаємин лікаря з пацієнтами та колегами базуються на принципах, що запропоновані медичною деонтологією (етикою). Основною метою лікарської етики є збереження конфіденційності наданої пацієнтом під час лікування інформації про своє здоров'я. На міжнародному рівні захист відомостей, що стосуються приватного життя пацієнтів регламентується декларацій та конвенцій, прийнятих світовими організаціями в установленому порядку. Віднесення до лікарської таємниці даних, отриманих від хворого усним або письмовим способом, можливе, якщо вони відповідають критеріям, викладеним у нормативно-правових актах.

Частинами першою та третьою статті 286 ЦК України встановлено, що фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні. Фізична особа зобов'язана утримуватися від поширення інформації, зазначеної у частині першій цієї статті, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків або з інших джерел.

Статтею 39-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні.

Відповідно до ст. 40 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», лікарська таємниця - це відомості про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя громадянина, які стали відомі медичному працівникові або іншій особі у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків.

Відповідно до статей 11 та 21 Закону України «Про інформацію», інформація про фізичну особу є конфіденційною. Не допускається збирання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної

безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійне переконання, стан здоров'я [1].

Таким чином, інформація, що містить лікарську таємницю, за своїм правовим режимом належить до конфіденційної.

Низка нормативно-правових актів, присвячених регулюванню певних напрямів медичної діяльності, також містить положення щодо збереження лікарської таємниці. Мова йде про те, що в деяких сферах медичної діяльності, через їхню специфічність, не завжди є можливим у достатній мірі гарантувати дотримання лікарської таємниці шляхом використання загальних медико-правових норм, висвітлених вище. Мова йде, зокрема про психіатрію, де ступінь правової захищеності пацієнтів має певні особливості. Із цієї причини відображення у правових актах, що регулюють цю сферу охорони здоров'я громадян, питань збереження лікарської таємниці повною мірою обґрунтовано [2].

Відповідно до статті 6 Закону України «Про психіатричну допомогу», медичні працівники, інші фахівці, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, та особи, яким у зв'язку з навчанням або виконанням професійних, службових, громадських чи інших обов'язків стало відомо про наявність у особи психічного розладу, про факти звернення за психіатричною допомогою та лікування у психіатричному закладі чи перебування в психоневрологічних закладах для соціального захисту або спеціального навчання, а також інші відомості про стан психічного здоров'я особи, її приватне життя, не можуть розголошувати ці відомості, крім випадків, передбачених частиною третьою, четвертою та п'ятою цієї статті.

Документи, що містять відомості про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги, повинні зберігатися з додержанням умов, що гарантують конфіденційність цих відомостей. Вилучення оригіналів цих документів та їх копіювання може здійснюватися лише у випадках, встановлених законом.

Відповідно до ч. 4 ст. 6 цього ж закону допускається передача відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги без згоди особи або без згоди її законного представника для:

- 1) організації надання особі, яка страждає на тяжкий психічний розлад, психіатричної допомоги;
- 2) провадження дізнання, попереднього слідства або судового розгляду за письмовим запитом особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду.

Відповідно до Клятви лікаря, що затверджена Указом Президента України від 15 червня 1992 року № 349, кожен лікар зобов'язується зберігати лікарську таємницю, не використовувати її на шкоду людині. Обов'язок лікарської таємниці випливає і з положення, закріпленого статтею 32 Конституції України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями), про те, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя. Інформація, що становить лікарську таємницю, може бути розголошена без згоди особи, якої вона стосується лише у випадках, прямо передбачених законодавством [4].

Законодавство України передбачає відповідальність за порушення правил щодо розголошення лікарської таємниці. Зокрема, відповідно до статей 145 та 132 Кримінального кодексу України, кримінальними діями визнають: умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки; розголошення службовою особою медичного закладу, допоміжним працівником, який самочинно здобув інформацію, або медичним працівником відомостей про проведення медичного огляду особи на виявлення зараження ВІЛ чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, або захворювання на СНІД та його результатів, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків. Правила розпорядження даними, які становлять лікарську таємницю, та інформацією для пацієнта

також задекларовані на міжнародному рівні, зокрема у: Женевській декларації Всесвітньої медичної асамблеї, прийнятій на 2ій Генеральній Асамблеї Всесвітньої медичної асоціації (вересень 1948 року); Міжнародному кодексі медичної етики, прийнятому 3ю Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації (жовтень 1949 року); Положенні про захист прав та конфіденційності пацієнта, прийнятому 45ю Всесвітньою медичною асамблеєю (жовтень 1993 року); Положенні та поглядах Всесвітньої психіатричної асоціації про права і юридичний захист психічно хворих, прийнятих Генеральною асамблеєю Всесвітньої психіатричної асоціації на VIII Всесвітньому конгресі із психіатрії (жовтень 1989 року); Гавайській декларації Всесвітньої психіатричної асоціації, схваленій Генеральною асамблеєю Всесвітньої психіатричної асоціації (липень 1983 року); Резолюції 46/119 «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги», прийнятій Генеральною асамблеєю ООН (лютий 1992 року); Рекомендаціях 818 (1977) щодо ситуації з психічними захворюваннями, прийнятих Парламентською асамблеєю Ради Європи (жовтень 1977 року); Рекомендаціях Комітету міністрів державам - учасницям стосовно правового захисту осіб, які страждають на психічні захворювання та примусово утримуються як пацієнти (лютий 1983 року).

Інтеграція медицини в інші галузі суспільних відносин - об'єктивний процес, що обумовлює постійне розширення переліку осіб, які в силу своїх професійних обов'язків мають доступ до медичних даних. До основних суб'єктів збереження лікарської таємниці належать:

1. Особи з вищою медичною або фармацевтичною освітою (лікарі, провізори).
2. Особи із середньою медичною або фармацевтичною освітою (фельдшери, медичні сестри, фармацевти).
3. Молодший медичний персонал (санітари, няньки).
4. Особи, що навчаються (студенти вищих та середніх медичних закладів освіти).

5. Немедичний персонал лікувально-профілактичної установи (працівники кадрових, юридичних, фінансових, господарських служб та ін.).
6. Працівники страхових організацій.
7. Посадові особи органів управління охорони здоров'я (головні лікарі, керівники структурних підрозділів міністерства та ін.).
8. Співробітники судових і правоохоронних органів, яким інформація, що становить лікарську таємницю, стала відомою в силу професійних обов'язків [3].

Не можна визначити вичерпного переліку відомостей, що становлять медичну таємницю. Об'єктом медичної таємниці повинна бути уся інформація, яка отримана у процесі надання медичної допомоги. Іншими словами, вся та інформація, розголошення якої може завдати шкоди пацієнтові, його соціальним, економічним та іншим інтересам, повинна становити об'єкт лікарської таємниці.

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що лікарська таємниця є одним з основних предметів вивчення медичного права. Зароджена в надрах медичної етики, закріплена потім у нормативно-правових актах, вона органічно вписалась у законодавство про охорону здоров'я. Знання медиками і юристами особливостей збереження лікарської таємниці є вкрай важливими. Причинами порушення лікарської таємниці в першу чергу є незнання законодавства й нерозуміння тієї шкоди, якої можна завдати, порушуючи конфіденційність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>
2. Заварза Т. В. Проблеми збереження лікарської таємниці // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 2007. – С. 143-146.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2801-12>
4. Цивільний кодекс України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=435-15>

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

УДК 341.232:620.9

Спектор О.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теоретично-правових дисциплін
Юридичного інституту
Київського міжнародного університету

ЕНЕРГЕТИЧНІ РЕСУРСИ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття присвячена правовому аналізу категорії енергетичних ресурсів як об'єкту міжнародно-правового регулювання в сучасному міжнародному праві. Особливу увагу в статті приділяється аналізу енергетичних ресурсів в контексті міжнародних універсальних, регіональних та двосторонніх угод. Досліджено співвідношення понять «енергетичні ресурси» і «природні ресурси» в аспекті доктринальних концепцій вітчизняних та зарубіжних фахівців в галузі міжнародного права.

Ключові слова: *неживі природні ресурси, енергетичні ресурси, міжнародно-правове регулювання, міжнародне енергетичне право, первинні джерела енергії, альтернативні джерела енергії, паливно-енергетичні матеріали, навколишнє середовище тощо.*

Спектор О. ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАК ОБЪЕКТ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Статья посвящена правовому анализу категории энергетических ресурсов как объекта международно-правового регулирования в современном международном праве. Отдельное внимание в статье уделяется анализу энергетических ресурсов в контексте международных универсальных, региональных и двусторонних соглашений. Исследовано соотношение понятий «энергетические ресурсы» и «природные ресурсы» в аспекте доктринальных концепций отечественных и зарубежных специалистов в области международного права.

Ключевые слова: *неживые природные ресурсы, энергетические ресурсы, международно-правовое регулирование, международное энергетическое право, первичные источники энергии, альтернативные источники энергии, топливно-энергетические материалы, окружающая среда и т.д.*

Spector O.M. Energy resources as an object of international legal regulation

The article is devoted to the legal analysis of the notion of energy resources as an object of international legal regulation in contemporary international law. Special attention is paid to the analysis of energy resources in the context of international universal, regional and bilateral agreements. The correlation of concepts "energy resources" and "natural resources" in the aspect of doctrinal concepts of domestic and foreign experts in the field of international law is researched.

Keywords: *inanimate natural resources, energy resources, international legal regulation, international energy law, primary energy sources, alternative sources of energy, fuel and energy materials, environment, etc.*

Постановка проблеми. Енергетичні ресурси як сукупність джерел енергії виступають головними рушійними силами розвитку економіки будь-якої держави, відіграють важливу роль у життєдіяльності всіх сфер суспільних відносин, які невід'ємно пов'язані з раціональним використанням

природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки держави. Впродовж різних етапів розвитку людства важливість та значення енергетичних ресурсів змінювалась, однак так чи інакше такі «неживі природні ресурси» можна розглядати в контексті економічної, політичної та правової площини. Слід зазначити, що серед переваг використання енергетичних ресурсів, зазвичай, у міжнародно-правовій літературі називають те, що вони спричиняють менший вплив на навколишнє середовище (зниження викидів вуглекислого газу, забруднення води, ґрунту) тощо.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідження у сфері правового регулювання енергетичних ресурсів наразі проводяться переважно в економічному та технічному аспектах такими науковцями, як З. Тропін, А. Кориневич, Г. Гелетуша, Т. Желєзна, П. Капустенко, Л. ТОВАЖНЯНСЬКІЙ та ін. В юридичній науці питання правового регулювання енергетичних ресурсів розглядають С. Свірко (цивільно-правовий аспект регулювання обігу енергії), С. Білоцький, А. Вершинін, С. Селіверстов (міжнародно-правовий аспект регулювання альтернативної енергетики) та ін. Разом з тим, слід констатувати що наразі у вітчизняній науці міжнародного права відсутні комплексні дослідження щодо визначення ролі енергетичних ресурсів, власне, як об'єкту міжнародних природоресурсних відносин.

Формулювання цілей. Метою статті є вивчення природи та змісту енергетичних ресурсів як об'єктів міжнародно-правового регулювання в контексті норм міжнародного природоресурсного права.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, однією із класифікацій, що міститься в актах міжнародних природоохоронних угод є поділ природних ресурсів на «живі ресурси» і «неживі ресурси». Зокрема, саме такий поділ використовує Конвенція ООН з морського права (1982 р.) (далі – Конвенція ООН, 1982 р.). Термін «неживі природні ресурси» є багатограним. Так, розкриваючи зміст правого режиму Району морського дна Конвенція ООН, 1982 р. вживає термін «неживі природні ресурси» (далі – НІР), в рамках

спеціального визначення «ресурсів Району» і фактично визначає їх як синоніми: « а) «ресурси» означають всі тверді, рідкі або газоподібні мінеральні ресурси, включаючи поліметалічні конкреції, *in situ* в Районі на морському дні або в його надрах; б) ресурси, коли вони витягнуті з Району, розглядаються як «корисні копалини»» (ст. 133). Як бачимо, жодних згадок про живі ресурси в контексті терміну «ресурси Району» не має, є лише різновиди неживих. Проте, у тексті Конвенції ООН, 1982 р. в статтях про морські простори, що знаходяться під юрисдикцією прибережної держави, перевагу віддана не терміну «мінеральні ресурси», а терміну «неживі природні ресурси» (ст. 56,77, 82 та ін.).

Різновидом НПР є також енергетичні ресурси. Наприклад, таким терміном оперує Договір до Енергетичної Хартії, 1994 р. (далі – ДЕХ) (ст. 18), хоч і не розкриває зміст цього терміну. Лише за змістом Європейської енергетичної хартії, 1991 р. (далі – ЄЕХ) можна зрозуміти, що термін «енергетичні ресурси» означає будь-які природні компоненти, що використовуються в енергетиці [5, с. 173-180]. Термін «енергетичні ресурси», в такому контексті, не тотожний терміну «мінеральні ресурси».

На думку ряду дослідників термін «енергетичні ресурси» просто відноситься до природних джерел корисної енергії на які вони перетворюються з викопного палива [28, р. 326]. Так, в низці угод дане визначення нафти. Наприклад, за Міжнародною Конвенцією по запобіганню забруднення моря нафтою (1954 р.) згадано «сира нафта, паливна нафта, важке дизельне паливо і мастила» [11] (ст. 1), за Лондонською конвенцією про захоронення (1972 р.) виділяють «сиру і паливну нафту, важке дизельне паливо і мастила, гідравлічні рідини, а також суміші, що містять будь-які з цих речовин, завантажені на судна з метою скидання» [8] (п. 5 Додаток 1), в той же час для Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (1969 і 1992 рр.) нафта, означає будь-яку стійку вуглеводневу мінеральну нафту, зокрема сиру нафту, мазут, тяжке дизельне паливо і мастило, незалежно від того, чи перевозяться вони на

борту судна як вантаж або у паливних танках такого судна [6] (ст. 1 п. 5), а для Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення бункерним паливом (2001 р.) бункерне паливо означає будь-яку вуглеводневу мінеральну нафту, включаючи мастило, використовувану або призначену для використання в цілях експлуатації або руху судна, а також будь-які залишки такої нафти [10] (ст. 1 п. 5). Тобто, у всіх цих конвенція мова йде про одну фізичну речовину – нафту, але, через використання її в рамках різних правових режимів, вона стає різною правовою категорією. Наприклад, через прогалину в Конвенції 1992 р., щодо нафти лише, як вантажу, не було передбачено відповідальність за забруднення моря нафтою, що використовувалася для руху суден.

Своєю чергою з радіоактивними речовинами спостерігається така ситуація: у Лондонській конвенції (1972 р.), це є «радіоактивні відходи з високим рівнем радіації ..., які ... МАГАТЕ, визначає, з точки зору охорони здоров'я, за біологічними та інших причин як неприпустимі для скидання в море» [8] (п. 6 Додаток 1), для ДЕХ, як і нафта вони також є «енергетичними матеріалами і продуктами», які поділяють на уранові чи торієві руди та елементи хімічні радіоактивні та ізотопи радіоактивні (Додаток ЕМ) [3], для Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду (1963 і 1997 рр.) існує три категорії: ядерне паливо (будь-який матеріал, здатний виробляти енергію шляхом самопідтримуючого ланцюгового процесу ядерного поділу), радіоактивні продукти або відходи (будь-який радіоактивний матеріал, вироблений у процесі виробництва або використання ядерного палива, або будь-який матеріал, що став радіоактивним під дією опромінення в результаті виробництва або використання ядерного палива, але не включають радіоізотопи, які досягли остаточної стадії виготовлення, ставши таким чином придатними для використання в будь-яких наукових, медичних, сільськогосподарських, комерційних або промислових цілях) та ядерний матеріал, що своєю чергою буває в формі ядерного палива, за винятком природного і збідненого урану

(здатний виробляти енергію шляхом самопідтримуючого ланцюгового процесу ядерного поділу поза ядерним реактором самостійно або в комбінації з яким-небудь іншим матеріалом) і радіоактивних продуктів або відходів [2] (ст. 1). Для Кодексу поведінки по забезпеченню безпеки і схоронності радіоактивних джерел (2004 р.) існує категорія «радіоактивне джерело», яка означає радіоактивний матеріал, що остаточно запечатаний в капсулі або щільно загерметизований та перебуває в твердому стані, який не звільнений від регулюючого контролю. Він також означає будь-який радіоактивний матеріал, вивільнюваний з радіоактивного джерела в результаті утворення течії або порушення його цілісності, але не означає матеріал, капсульований для поховання, або ядерний матеріал у рамках ядерних паливних циклів дослідних і енергетичних реакторів (п. I.1) [7]. У Об'єднаній конвенції (1997 р.) існує категорія «радіоактивні відходи», що означають радіоактивний матеріал у газоподібному, рідкому або твердому стані, подальше використання якого не передбачається [12] (ст. 2).

Проте, група дослідників більш широко розглядає проблему терміну «енергетичних ресурсів». Їхні думки підтверджує і практика. Так, вже один з перших міжнародних актів з цих питань – резолюція ЕКОСОП ООН 1956 р. розділяла всі джерела енергії на «звичайні і нові» [23]. П.Г. Лахно, вважає, що до енергетичних ресурсів належать як нафта, газ, вугілля та уранові руди, інші види природних ресурсів, що містять у собі енергетичні можливості, так і альтернативні / відновлювані джерела енергії (ВДЕ) – сонячна енергія, енергія вітру, хвиль, припливів і відливів, гідроенергетика, біомаса, водневе паливо, геотермальна енергія, електрична енергія та ін. [9, с. 124]. Подібною є і думка А. Садигова, за якою енергетичними ресурсами називають виявлені природні запаси різних видів енергії, придатні для використання в економіці в широких масштабах. Енергетичні ресурси використовують для отримання того чи іншого виду енергії. Під енергією розуміється здатність якого роду енергетичного ресурсу виділяти її. Автор розділяє енергоресурси, так само як і енергію на первинні і вторинні. Первинні ресурси перебувають у природі в

початковій формі. Їх поділяють на відновлювані і невідновлювані. До відновлюваних ресурсів відносяться: енергія сонця, вітру, хвиль і припливів, морських течій, біомаси, гідроенергія, геотермальна енергія, гравітаційна енергія. До не відновлюваних відносяться ресурси, запаси яких в міру їх видобутку незворотно зменшуються: кам'яне і буре вугілля, торф, горючі сланці, нафта, природний газ, ядерне паливо. Первинні форми енергоресурсів в результаті обробки або перетворення стають вторинними ресурсами і відповідно вторинною енергією. До вторинних відносяться всі первинні енергоресурси після одного або декількох перетворень. До первинних відносяться паливні форми енергоресурсів: паливні форми – тверді (торф в брикетах, збагачений буре вугілля, кокс), рідкі (мазут, дизельне паливо, горючі масла), газоподібні (штучний газ, рідкий газ, водень). До вторинних енергоресурсів відносяться – електрика, теплова енергія (пара, гаряча вода, відходи тепла і т.д.) [13, с. 49]. Аналогічного поділу тримається і австралієць А. Бредбурк, який відносить сюди первинні і вторинні джерела енергії, причому як вичерпні, так і невичерпні. Цікаво відзначити, що автор включає в число енергетичних ресурсів енергозбереження [20, р. 194]. Росіянин С.С. Селіверстов в якості видів природних ресурсів виділяє – природні енергетичні ресурси (енергетичні ресурси надр, енергію сонця, вітру і т. д.) та похідні енергетичні ресурси, що представляють собою видобуті корисні копалини та продукти їх переробки, електричну та теплову енергію [14, с. 52-54]. Тобто, фактично автор вважає природними ресурсами вже товар що перебуває в приватній власності, що певним чином дисонує з самим визначенням природних ресурсів.

Щодо ВДЕ, то ряд міжнародно-правових актів регулюють різного роду відновлювані джерела енергії комплексно – Директива ЄС 2009/28/ЄС щодо відновлюваних джерел енергії [21, р. 16-62], документи ООН останнього часу зазначають про «нові і відновлювані джерела енергії» [22]. В рамках Конференції ООН з нових і відновлюваних джерел енергії (Найробі, 1981 р.) до нових та відновлюваних джерел енергії включені сонячна, геотермальна і

вітрова енергія, енергія припливів і відливів, хвиль і температурного градієнта океану, перетворення біомаси, паливна деревина, деревне вугілля, торф, енергія тяглових тварин, горючі сланці, бітумінозні пісковики та гідроенергії [4, с. 4]. В Статуті ІРЕНА (2009 р.) вказано, що ««відновлювана енергія» означає всі форми енергії, які постійно виробляється відновлюваними джерелами, які, зокрема, включають: 1. біоенергію; 2. геотермальну енергію; 3. гідроелектроенергію; 4. енергію океану, включаючи, крім іншого, енергію припливів і відливів, хвильову енергію і теплову енергію океану; 5. сонячну енергію; 6. енергію вітру» (ст. III) [19]. Інші акти кажуть про окремі види ВДЕ: так існувала Директива ЄС 2003/30/ЄС, що стосувалася регулювання лише біопалива та Стратегія ЄС з біопалива (2006 р.). Окремо від інших ВДЕ біопаливо розглядають і в рамках ІV Ломейської конвенції (1990 р.) – окремо, серед основних цілей розвитку енергетики згадано: «заохочувати більш широке використання альтернативних, нових та відновлюваних джерел енергії» та «захист природного середовища шляхом збереження ресурсів біомаси, особливо дрова» (ст. 106). Також зазначено в рамках співпраці в сфері сільського господарства щодо «заохочення заходів з економії деревини як джерела енергії шляхом активізації досліджень і застосування нових та відновлюваних джерел енергії, таких як енергія вітру, сонця і біомаси, а також за рахунок використання удосконалених печей з більшим виходом тепла» [24, р. 3-280] (ст. 56). Відокремлення цього виду джерел пов'язана з двома причинами: по-перше – технічними, воно є безпосередньо паливом для транспорту, а не джерелом для електроенергії, а по-друге, доволі різна сировина може виступати основою для біомаси, що тягне за собою відповідні різні правові наслідки, пов'язані з використанням цієї сировини.

Є цілий ряд договорів, присвячених експлуатації транскордонних вод, де згадується особливі аспекти енергетичних ресурсів. Наприклад, в Договорі про співпрацю в Амазонії (1978 р.) передбачено, що «з урахуванням важливості і множинності функцій, які мають амазонські річки в процесі

економічного і соціального розвитку регіону, Договірні Сторони докладають зусилля, спрямовані на досягнення раціонального використання гідроенергетичних ресурсів» [27] (ст. V). Проте, про експлуатацію інших видів ВДЕ при цьому мова не йде.

В той же час третя група дослідників вказує, що «енергетичні ресурси» не слід розглядати як такі, що обмежені первинними джерелами енергії, але поширюються також на середні джерела енергії і замінники, причому найбільш важливим вторинним джерелом енергії є електроенергія [25, р. 30]. В рамках стандартів ISO проведено градацію між енергією, як фізичною величиною (energy) і енергією, як товаром (energywares) (розроблені комітетом ISO/TC 203). Головна відмінність тут полягає в можливості використання такої енергії в торгівельному обігу, і друга група включає в себе комерційні енергоносії, такі як природний газ, нафту, вугілля, електромережі і гарячу воду в системах центрального опалення. Прикладом «неторгівельних» енергоносіїв є природні ресурси, такі як енергії вітру і сонячна радіація (стандарт ISO 13600:1997 «Технічні енергетичні системи – Основні поняття») [26, р. 10].

Варто відзначити, що ДЕХ, пропонує нам для енергоресурсів і процесів щодо них комплексний термін – «енергетичний цикл», що охоплює весь ланцюжок перетворення енергії, у тому числі діяльність пов'язану з розвідкою, видобутком, перетворенням, зберіганням, транспортуванням, розподілом і споживанням різних видів енергії, а також обробкою та видаленням відходів, а також виведення з експлуатації, припинення або закриттям цих заходів, зводячи до мінімуму шкоду для навколишнього середовища (ст. 19 п. 3а). Цей термін є для нас важливим, оскільки дає загально визнане правове визначення для всієї енергетичної процедури.

С.С. Селіверстов, аналізуючи співвідношення понять «енергетичні ресурси» і «природні ресурси» зазначає: «Видається неоднозначною відповідь на питання, чи включаються енергетичні ресурси у своїй сукупності в природні ресурси або виходять за їхні рамки. Тим не менш,

визначеність у цьому питанні має важливе юридичне значення, оскільки вона дозволить, зокрема, встановити, якою мірою суспільні відносини з приводу енергетичних ресурсів охоплюються нормами природоресурсного права, а також, наскільки застосовні до енергетичних ресурсів загальні принципи правового регулювання використання природних ресурсів, коли такі є» [14, с. 53]. Розглядаючи проблематику енергоресурсів А. Садигов звертає увагу на таку важливу складову енергоресурсів, «які мають як позитивний, так і негативний вплив на навколишнє середовище, на матеріальний розвиток людства в цілому» [13, с. 48].

В рамках двосторонніх угод в енергетичній сфері найчастіше згадують окремі види енергетичних ресурсів. Так, угода укладена Україною з Росією про співробітництво в розвитку паливно-енергетичних комплексів (1994 р.) [17] (аналогічні угоди укладені РФ з Казахстаном, Туркменістаном і Білоруссю) оперує терміном «паливно-енергетичні ресурси», не розкриваючи його зміст. Проте, з контексту зрозуміло, що мова йде про вже видобуті ресурси і тут доречніше було казати про корисні копалини чи паливно-енергетичні матеріали. Перелік паливно-енергетичних ресурсів (хоча і не до кінця вичерпний) міститься в додатку до Угоди про спільну розробку паливно-енергетичного балансу держав-членів Євразійського економічного співтовариства (2005 р.) [15]. Даний перелік включає в себе нафту, автомобільний бензин, дизельне паливо, мазут, природний і попутний газ, вугілля та електроенергію. Неповнота переліку пояснюється тим, що він приводиться для цілей складання спільного і національного паливно-енергетичних балансів держав-членів ЄврАзЕС. Очевидно, що в зв'язку з цим він не включає в себе, наприклад, уранові і торієві руди [1, с. 38-42].

В угоді про будівництво нафтопроводу Бургас-Алексундрополіс (2007 р.) йдеться про «транспортування вуглеводнів і інших енергетичних ресурсів», і також зрозуміло, що йдеться про вуглеводні, як товар, що вже видобутий з надр. Угода СНД про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами (1996 р.) –

«нафтопродукти - готові продукти, які одержують під час переробки нафти» (ст. 1) [18].

Варто відзначити, що до неживих природних ресурсів відносяться також і небесні тіла та частина космічного простору (Угода про Луну і небесні тіла (1979 р.)). Зокрема, Статут Міжнародного союзу електрозв'язку (1992 р.) вказує, що «радіочастоти і орбіта геостаціонарних супутників є обмеженими природними ресурсами, які належить використовувати раціонально, ефективно і економно відповідно до положень Регламенту радіозв'язку» [16] (ст. 44). Аналогічну норму містила і Декларація керівних засад використання мовлення через супутники для вільного поширення інформації, розвитку освіти і розширення культурних обмінів (Париж, 15 листопада 1972 р.).

Висновки. Таким чином, ХХ ст. ознаменувалося низкою проблем глобального характеру, вирішення яких зусиллями однієї або навіть кількох держав є неможливим. Слід зазначити, що наразі проблеми охорони навколишнього середовища, енергетичної безпеки держав та значної диспропорції показників економічного розвитку в різних регіонах світу є одними із найгостріших. Поступове скорочення викопних енергетичних ресурсів, кліматичні зміни та інші обумовлюють необхідність прискореного переходу до доступної екологічно чистої відновлюваної енергетики. Безумовно, такий процес вимагає посиленої співпраці між державами, міжнародними організаціями їх взаємної довіри та відповідальності. Успіх міжнародного співробітництва у сфері використання енергетичних ресурсів залежить від існування ефективного міжнародно-правового механізму. Наявність спеціалізованих міжнародних установ не лише створює умови для розв'язання вказаних проблем та досягнення конкретних цілей, а й забезпечує однорідність, стабільність та узгодженість співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного права у відповідній сфері міжнародно-правових відносин. Тому визначення особливостей міжнародно-правового співробітництва в сфері використання енергетичних ресурсів, як об'єктів міжнародно-правового регулювання, має важливе значення як для

сучасного міжнародного природоресурсного права, оскільки дає можливість оцінити ефективність взаємодії різних учасників міжнародних відносин щодо виробництва, розподілу, зберігання, транспортування і споживання відновлюваних джерел енергії, так і для вдосконалення внутрішньодержавного законодавства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Василевич Т.А. Международно-правовые проблемы сотрудничества в сфере обеспечения энергетической безопасности. / Т.А. Василевич Дисс. ... кандидата юридических наук. 12.00.10 - Международное право. Европейское право. – М., 2008.
2. Венская конвенция о гражданской ответственности за ядерный ущерб (1997 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_006.
3. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї (1994 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_056.
4. Док. Конференции ООН по новым и возобновляемым источникам энергии. Найроби, 10-21 августа 1981 года. ООН. Нью-Йорк, 1981. – С. 4.
5. Европейская энергетическая хартия // Действующее международное право в трех томах. /Сост. проф. Ю. М. Колосов и проф. Э. С. Кривчикова. – Т. 3. – М. 1997. – С. 173-180.
6. Зведений текст Міжнародної конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (1992 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_839.
7. Кодекс поведения по обеспечению безопасности и сохранности радиоактивных источников (2004 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/code-04.pdf.
8. Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов (1972 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/dumping.shtml.
9. Лахно П.Г., Зеккер Ф.Ю. Энергетическое право России и Германии: сравнительно-правовое исследование. / П.Г. Лахно, Ф.Ю. Зеккер. – М.: Юрист, 2011. – 1076 с.
10. Международная конвенция о гражданской ответственности за ущерб от загрязнения бункерным топливом (2001 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://docs.cntd.ru/document/902152071>.
11. Международная конвенция по предотвращению загрязнения моря нефтью (1954 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bellona.ru/2007/05/07/mezhdunarodnaya-konventsia-po-predotvr/>
12. Об'єднана конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та про безпеку поводження з радіоактивними відходами (1997 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступа:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_335.
13. Садыгов А. Международное энергетическое право: энергетическая перестройка и энергетическая безопасность / А. Садыгов // УЧМП. – № 1-2. – 2009. – С. 48-52.
14. Селиверстов С.С. К вопросу о понятии энергетического права / С.С. Селиверстов // Энергетическое право. - 2008. - № 1. – С. 52-54.
15. Соглашение о совместной разработке топливно-энергетического балансе государств - членов Евразийского экономического сообщества от 27 сентября 2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=2890
16. Статут Міжнародного союзу електрозв'язку (1992 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_099.

17. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про співробітництво у розвитку паливно-енергетичних комплексів (1994 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/643_106.

18. Угода СНД про проведення узгодженої політики в галузі транзиту нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами (1996 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_081/conv.

19. Устав Международного агентства по возобновляемой энергии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irena.org/documents/uploadDocuments/Statute/Statute_RU.pdf

20. Bradbrook A. Energy Law as an Academic Discipline / A. Bradbrook // Journal of Energy & Natural Resources Law. - 1996. - Vol. 14. - P. 194.

21. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC (Text with EEA relevance) // *Official Journal*. – 2009. – L 140. – P. 16-62.

22. Doc. A/66/306. Доклад Генерального секретаря ООН от 15 августа 2011 г. Содействие расширению использования новых и возобновляемых источников энергии. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/453/56/PDF/N1145356.pdf?OpenElement>.

23. E/RES/598(XXI). Изучение новых источников энергии, за исключением атома, как фактора экономического развития от 4 мая 1956 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/228/50/IMG/NR022850.pdf?OpenElement>.

24. Fourth ACP-EEC Convention signed at Lomé on 15 December 1989 - Financial Protocol - Protocol 1 concerning the definition of the concept of 'originating products' and methods of administrative cooperation - Protocol 2 on the operating expenditure of the joint institutions - Protocol 3 on privileges and immunities - Protocol 4 on the implementation of Article 178 - Protocol 5 on bananas - Protocol 6 on rum - Protocol 7 on beef and veal - Protocol 8 on sugar - Protocol 9 concerning products within the province of the European Coal and Steel Community - Final Act - Joint Declarations - Unilateral Declarations /* LOME 4 */ // *Official Journal*. - L 229. - 17/08/1991. – P. 3-280.

25. Lyster R., Bradbrook A. Energy Law and the Environment. / R. Lyster, A. Bradbrook. - New York: Cambridge University Press, 2006. - P. 30.

26. Thor A.J. Weighting and aggregation of energy wares / A.J. Thor // *ISO Focus*. The Magazine of the International Organization for Standardization. – Vol. 4, № 12, December 2006/№ 1, January 2007. – P. 9-11.

27. Treaty for Amazonian Cooperation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.otca.info/portal/admin/_upload/tratado/The_Amazon_Cooperation_Treaty.pdf

28. Worika I. Energy Development and Utilization in Africa / I. Worika // *The Law of Energy for Sustainable Development*. /Edited by Adrian J. Bradbrook, Rosemary Lyster, Richard L. Ottinger, Wang Xi. - Cambridge University Press, 2005. – P. 324-369.

*Данченко Т.В.,
к.ю.н., доцент,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

*Мельник І.О.,,
студентка магістратури
спеціальності Міжнародне право
Інституту міжнародних відносин КиМУ*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті аналізується проблематика визначення тероризму на міжнародному рівні. Актуальність даної теми обумовлена потребою загальновизнаного поняття «тероризм» для більш ефективної боротьби світового співтовариства з цим явищем. У ХХІ столітті з появою нових терористичних організацій збільшилася загроза терористичних атак, а отже і потреба у вирішенні та боротьбі з тероризмом.

***Ключові слова:** тероризм, терористична організація, терористичний акт, міжнародне право, ООН.*

Данченко Т.В., Мельник І.О. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ТЕРОРИЗМ» В МЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

В статье анализируется проблематика определения терроризма на международном уровне. Актуальность данной темы обусловлена необходимостью общепризнанного понятия «терроризм» для более эффективной борьбы мирового сообщества с этим явлением. В ХХІ веке с появлением новых террористических организаций увеличилась угроза террористических атак, а, следовательно, и потребность в их решении и борьбе с терроризмом.

***Ключевые слова:** терроризм, террористическая организация, террористический акт, международное право, ООН.*

Tetyana Danchenko, Iryna Melnyk THE ACTUAL PROBLEMS OF DEFINING THE CONCEPT OF TERRORISM IN INTERNATIONAL LAW

The article analyzes the problems of the definition of terrorism at the international level. The relevance of this topic due to the need of generally accepted concept of “terrorism” for the international community to more effectively combat this phenomenon. In the twentieth century with the advent of terrorist organizations increased the threat of terrorist attacks, and therefore the need to solve problems and combat terrorism.

***Keywords:** terrorism, terrorist organization, terrorist attack, international law, the UN.*

Постановка проблеми полягає у відсутності загальноприйнятого визначення поняття «тероризм», що у свою чергу впливає на дієвість використання міжнародно-правових засобів боротьби з тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення тероризму була предметом дослідження таких науковців, як О. Бандурка, С. Бородін, Л. Галенська, А. Дмитрієв, Г. Ігнатенко, І. Карпець, О. Культенко, Є. Ляхов, А. Мацко, В. Смелік, Л. Тимченко, В. Радецький та інших.

Метою статті є всебічно дослідити проблему визначення терміну «тероризм» у всій сукупності пов'язаних з цим проблем.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що це актуальне комплексне дослідження проблеми визначення «тероризму» у міжнародному праві. Автором розглядаються різноманітні визначення науковців для виведення універсально визначення тероризму.

Виклад основного матеріалу. Проблема тероризму як міжнародного злочину породила проблему його юридичного визначення. Однак, до сьогодні, загальновизнане світовим співтовариством визначення тероризму відсутнє. Тим часом дієвість використання міжнародно-правових засобів боротьби з тероризмом безпосередньо пов'язане зі створенням визначення поняття тероризму. Так, за визначенням П. Сегера: «Здатність Організації Об'єднаних Націй розробити всеохоплюючу стратегію стримується нездатністю держав-членів узгодити антитерористичну конвенцію, включаючи визначення тероризму» [1, с. 81].

Термін «тероризм» має багато відмінних один від одного трактувань. «Тероризм - складне політико-правове явище, яке включає в себе не тільки акти терору, а й організаційно-ідейні структури (терористичні доктрини і терористичні організації)» [2, с. 91]. Важливо також відзначити, що «генетично близьким до тероризму явищем, є *терористичний акт*» [2, с. 91]. У будь-якому випадку тероризм - це метод впливу - спосіб впливу, який складається з окремих елементів, що визначають його, - терористичних актів. За визначенням А. Дмитрієва, не можна сформулювати поняття «тероризм», не давши визначення терористичного акту. *Терористичний акт* - це дія, яка набуває різноманітні форми насильства, особливість яких в тому, що об'єктом насильства необов'язково є безпосередня жертва [2, с. 92].

Таким чином, тероризм можна розглянути у трьох *аспектах*: як злочинне діяння, як терористичні структури, як терористичні доктрини. Але все ж визначальним змістом поняття «тероризм» є розуміння його як злочинного діяння. З цієї точки зору і слід підходити до поняття тероризму.

Науковці (В. Грачова, А. Дмитрієв, І. Карпець та ін.) вказують на причини, що ускладнюють вироблення юридичного визначення тероризму, і відзначають, що пошуки узгодженого визначення зазвичай наштовхуються на два питання. Перше з них пов'язане з тим, що правові та нормативні заходи, спрямовані проти здійснюваних державами порушень, набагато визначеніші, ніж в разі недержавних суб'єктів, і вони вже утворюють цілісну систему. Друге заперечення стосується того, що народи, які перебувають під іноземною окупацією, мають право на опір і що визначення тероризму не повинно применшувати це право [3, с. 14].

Проблема вироблення загальновизнаного визначення тероризму постійно знаходиться у полі зору світової спільноти, вчених міжнародників і міжнародних організацій, перш за все Організації Об'єднаних Націй. Наприклад, у доповіді колишнього Генерального Секретаря ООН Кофі Аннана на 59-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН 21 березня 2005 року «При більшій свободі: до розвитку, безпеки і прав людини для всіх» розглядаються фундаментальні проблеми сучасності, в тому числі і міжнародний тероризм [4, с. 78].

Серед інших актуальних проблем в цій сфері, таких як біологічний тероризм і інші види конвенційних видів цього злочинного діяння, Кофі Аннан торкнувся проблеми юридичного визначення поняття «тероризм» і висловив свій великий жаль з приводу того, що держави-члени не змогли досягти домовленості щодо всеохоплюючої конвенції, що включає визначення тероризму. Таким чином, актуальність вироблення фундаментальної конвенції у боротьбі з тероризмом і його міжнародно-правового визначення визнається на рівні ООН. Слід констатувати, що

зазначеної домовленості держави-члени ООН не досягли ні на ювілейний 60-й, ні на наступних сесіях Генеральної Асамблеї [4, с. 78].

Потрібно наголосити, що існують й інші точки зору щодо цієї проблеми. Зокрема, існує кілька підходів. Перший підхід, якого дотримуємося і ми, полягає в чітких юридичних критеріях визначення тероризму як міжнародного злочину. Західні вчені роблять, як правило, акцент на політичну складову тероризму. Ця складова, зрозуміло, важлива і вона вимагає постійного врахування і належної оцінки. Але при відсутності в кримінальному праві загальновизнаного поняття політичного злочину, політизований підхід веде до затемнення кримінально-правової сутності діяння [5, с. 109].

Існує і «перерахувальний» метод: вважати сукупність конвенцій про окремі види відповіддю на питання, що є тероризм. Але, не принижуючи значення відповідних міжнародних «предметних» конвенцій у боротьбі з окремими видами і формами тероризму, не можна не взяти до уваги їх обмеженість; навіть в сукупності вони є впорядкованою і скоординованою системою заходів універсального міжнародно-правового документа, який охопив би всю проблему в цілому.

Деякі автори пропонують замість довгих пошуків і узгодження вичерпних визначень тероризму піти шляхом кримінальних кодексів деяких держав, тобто дати перелік заборонених дій.

На думку швейцарського фахівця К. Хейльброннера, неможливо в принципі розробити єдине і визнане всіма державами світового співтовариства визначення тероризму, а тому слід залишити спроби. Він пропонує орієнтуватися на більш ретельний підхід до різного роду категорій злочинних діянь і уточнення різних сфер, які потребують правового захисту. Такими сферами він визнає, наприклад, міжнародне повітряне сполучення, міжнародне морське сполучення, осіб, які перебувають під міжнародним захистом, і т.д. [6, с. 25]. На думку французького фахівця Е. Хюгю, перелік злочинних діянь в документі не може замінити в цілому його дефініції [7,

с. 764]. З таким висновком згоден російський фахівець В.П. Ємельянов, який відзначає, що використовуваний в ряді міжнародних документів метод визначення тероризму шляхом перерахування конкретних діянь, в яких він може виразитися зовні, навряд чи можна вважати перспективним [8, с. 10].

Такої ж позиції дотримується інший російський фахівець Т.С. Бояр-Созонович, стверджуючи, що «не принижуючи ролі і значення відповідних міжнародних «предметних конвенцій» у боротьбі з окремими видами і формами тероризму, в той же час не можна не взяти до уваги їх обмеженість. Навіть в сукупності вони не являють собою впорядкованої і скоординованої системи заходів. Робота в цьому напрямку не знімає з порядку денного необхідність розробки універсального міжнародно-правового документу, який охопив би всю проблему в цілому» [9, с. 119-120].

Є також точка зору (наприклад, С.І. Ілларіонова) про непотрібність взагалі жодного визначення, тому що і при його відсутності вже йде досить ефективна боротьба з тероризмом [5, с. 109]. Окремі фахівці вважають, що відсутність загальноновизнаної дефініції тероризму в цілому жодним чином не впливає на практику боротьби світової спільноти з ним і на ефективну діяльність міжнародних організацій в цьому напрямку. На нашу думку, з таким твердженням дуже важко погодитися. Більш практичною в цьому відношенні є думка У. Латіпова, який відзначав, що визначення тероризму повинно забезпечувати впевнену кваліфікацію конкретних діянь як актів тероризму, не допускаючи необґрунтованої оцінки інших правопорушень або навіть правомірних дій як терористичних актів [10, с. 33].

Отже, питання правового визначення поняття «тероризм» поки що залишається відкритим і потребує ще багатьох зусиль у сфері розробки міжнародного кримінального права. Однак можна вже зараз вказати на вдаль визначення тероризму. Це, перш за все, визначення, яке міститься в Конвенції про боротьбу з фінансуванням міжнародного тероризму [11].

Пункт 1 ст. 2 цього документу є визначенням, яке відноситься не тільки до фінансування міжнародного тероризму, але й до міжнародного тероризму

як міжнародного злочину: «Будь-яка особа чинить злочин за змістом цієї Конвенції, якщо вона будь-якими методами, прямо чи опосередковано, незаконно та умисно надає кошти або здійснює їх збір з наміром, щоб вони використовувались, або при усвідомленні того, що вони будуть використані, повністю чи частково, для вчинення: а) будь-якого діяння, яке являє собою злочин відповідно до сфери застосування одного з договорів, перелічених у додатку, та до визначення, що міститься в ньому; б) будь-якого іншого діяння, спрямованого на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або будь-якої іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях в ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення чи змусити уряд, чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматись від неї» [11].

Однак визначення акту тероризму, що міститься в Конвенції не може замінити визначення, яке повинно відноситися безпосередньо до міжнародного тероризму поза зв'язком з будь-якою його окремою складовою (як в цьому випадку, з фінансуванням).

Поняття тероризму отримало визначення також в ряді регіональних документів по боротьбі з тероризмом, наприклад в Арабській конвенції про покарання за тероризм 1998 року. Відповідно до цього документу, міжнародний тероризм - це: по-перше, будь-який акт або загроза насильства, незалежно від його приводу і цілей, який здійснюється з метою досягнення індивідуальної або колективної злочинної мети, приводячи до терору серед людей, вселяючи страх шляхом заподіяння їм шкоди або наражаючи на небезпеку їхнє життя, свободу, безпеку. По-друге, акт, спрямований на заподіяння шкоди навколишньому середовищу, а також громадським або приватним спорудам або майну, а також спрямований на їх окупацію або захоплення, а також на те, щоб поставити під загрозу національні ресурси [12, с. 224-240]. Це визначення виділяє навколишнє середовище як об'єкт міжнародного тероризму. Слід підкреслити, що в цьому відношенні Арабська

конвенція була одним з перших міжнародно-правових документів. На сьогоднішній день докільля стає визнаним об'єктом міжнародно-правового захисту в разі акту міжнародного тероризму.

Наприклад, в ст. 2 Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 року встановлюється, що будь-яка особа вчиняє злочин за змістом Конвенції, якщо використовує радіоактивний матеріал або пристрій з наміром завдати, зокрема, істотної шкоди навколишньому середовищу [13].

Свою роль у виробленні правового визначення тероризму як злочину відіграють визначення тероризму як такого, що містяться в національному законодавстві.

Наприклад, новий закон про боротьбу з тероризмом в США був прийнятий швидко, всього за шість тижнів після терористичних атак в Нью-Йорку і Вашингтоні 11 вересня 2001 року. Новий закон має довгу назву: «Акт 2001 р., об'єднуючий і зміцнюючий Америку забезпеченням, належною зброєю, необхідною для припинення тероризму і перешкоджання йому» («Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001») [14].

Новий закон скорегував визначення тероризму, що містилося в чинному федеральному законодавстві. Розширилося поняття «федеральний злочин, пов'язаний з тероризмом», в цю категорію включено ряд тяжких насильницьких злочинів, що раніше до нього не відносилися. Крім того, Федеральний кримінальний кодекс доповнений поняттям «внутрішній тероризм», а усі злочини, переслідувані за ст. 2332b Титулу 18 Зводу законів США «Акти тероризму, що здійснюються з перетинанням державних кордонів» і віднесені до «федеральних злочинів, пов'язаних з тероризмом», включені в коло кримінально караних діянь, переслідуваних також і за ст. 1961 (1) Титулу 18 Зводу законів США, що є частиною федерального закону про боротьбу з організованою злочинністю (ст. 813 нового закону «Включення актів тероризму в число діянь, переслідуваних як рекетирська діяльність») [14].

Ядром правової бази боротьби з тероризмом є діяльність у сфері вироблення міжнародно-правових основ боротьби з міжнародним тероризмом таких органів ООН як Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Комісія міжнародного права ООН. Ініціативи Комітету з міжнародному тероризму, створеному в 1972 р. за рішенням Генеральної Асамблеї ООН. Основною формою, в якій ООН здійснює свою діяльність в сфері боротьби з міжнародним тероризмом, є форма міжнародних конвенцій.

Новітньою подією було прийняття 14 квітня 2005 року Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму [13]. Конвенція є універсальним договором, що відноситься як до мирного, так і військового атому і спрямована на запобігання терористичних актів масового ураження. Таким чином, вперше антитерористична конвенція відкриває можливості для взаємодії під егідою ООН в боротьбі з тероризмом.

Слід зазначити, що діяльність ООН, яка не носить нормативного характеру, але дуже впливає на розвиток нормотворчості в сфері боротьби з міжнародною злочинністю і, зокрема, з міжнародним тероризмом. В цьому відношенні слід відзначити, перш за все, декларації, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН. У їхньому ряду виділяється Декларація про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму, яку Генеральна Асамблея прийняла в грудні 1994 року. Комісією міжнародного права ООН ще в 1954 році був створений проект Кодексу міжнародних злочинів. Робота над кодексом триває, проте зрозуміло, що цей документ буде відігравати важливу роль в боротьбі зі злочином тероризму.

Іншим важливим документом, розробленим Комісією міжнародного права ООН, став *Статут міжнародного кримінального суду*. В остаточну редакцію Статуту міжнародний тероризм не був включений, проте визнано, що суд може, виходячи з параметрів злочину, розглядати і інші міжнародні правопорушення, а не тільки включені в Статут. Важливе значення для міжнародного кримінального права буде мати і остаточне прийняття статей щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, розроблені

Комісією міжнародного права ООН. На сьогоднішній день вони прийняті як додаток до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 56/589 від 12 грудня 2001 р. Цей документ повинен роз'яснити питання про відповідальності держав, які не виконують свої міжнародно-правові зобов'язання з придушення терористів, які переховуються на їх території.

Зауважимо, що саме Генеральна Асамблея ініціювала активний розгляд проблеми тероризму у рамках ООН, зосередившись на питаннях вироблення дефініції тероризму, вивчення його корінних причин та вжиття заходів для запобігання йому [15, с. 359-360].

На початку XXI ст. Генеральна Асамблея ООН прийняла низку інших важливих документів (Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, Глобальна контр-терористична стратегія Організації Об'єднаних Націй тощо), в яких визначені напрями й засоби міжнародної боротьби з тероризмом та шляхи підвищення її ефективності, зокрема, відповідні заходи у міжнародно-правовій сфері тощо [15, с. 360].

Зауважимо також, що особливу роль в боротьбі з тероризмом відіграє і Рада Безпеки ООН після того, як прийняла Резолюцію 1373. Хоча Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 [16] була інспірована атаками 11 вересня 2001 року, вона не відноситься спеціально до цих подій (хоча вони і згадані в преамбулі) і не обмежена за часом. Значна частина цієї резолюції встановлює нові обов'язкові правила міжнародної поведінки, які є більш, ніж рекомендації, які стосуються певної ситуації. У коментарях одностайно відзначається, що прийнятий звід заходів по боротьбі з тероризмом робить Резолюцію Ради Безпеки ООН 1373, через її узагальнено-абстрактний характер, справжнім законодавчим актом Ради Безпеки.

У боротьбі з тероризмом свою роль відіграють і односторонні ініціативи за межами Організації Об'єднаних Націй; за останні два десятиліття багатосторонні установи та регіональні організації виступили з цілою низкою контр-терористичних документів. Наприклад, у цьому контексті, на нашу думку, важливі Європейська конвенція про боротьбу з

тероризмом 1957 р., Договір про співробітництво в боротьбі з тероризмом між державами-членами Співдружності Незалежних Держав від 4 червня 1999 р., а також Арабська конвенція про покарання за тероризм 1998 р. і Конвенція Організації Ісламської Конференції (ОІК) про боротьбу з міжнародним тероризмом 1999 р. Погоджуємось з думкою А. Кузнєцова, що конвенції, деякі резолюції ООН і ряд регіональних організацій дають правову основу для боротьби з тероризмом [17, с. 9].

Особливість кваліфікації такого злочину, як тероризм, полягає в тому, що еталоном кваліфікації є не кримінальний закон і не норма міжнародного кримінального права, а склад злочину, виведений зі звичайного права [18, с. 13]. Тероризм як цілісний злочин і його склад ще не знайшли відображення в документах міжнародного права. До того ж, склади окремих видів міжнародного тероризму (захоплення заручників, викрадення літаків і деякі інші) закріплені у відповідних міжнародно-правових документах, переважно конвенціях, тобто вони закріплені в писаних нормах. Тому, видається логічним відносити їх до писаних норм, які регулюють окремі види тероризму, як до свого роду особливої частини, що конкретизує більш загальні положення, які і повинні скласти правову оцінку тероризму.

Оскільки на сьогоднішній день юридичне визначення тероризму знаходиться в процесі вироблення, важливою складовою частиною цього процесу є виділення основних елементів, що конструюють це поняття. До них відноситься, по-перше, визнання того, що застосування сили державою проти мирних жителів регулюється Женевськими конвенціями та іншими документами і, якщо вона застосовується в досить широкому масштабі, є воєнним злочином з боку відповідних осіб та злочин проти людяності. Інакше кажучи, вказується на недержавний характер терористичних насильницьких дій, які утворюють власний склад злочину. По-друге, акти, які підпадають під комплекс попередніх антитерористичних конвенцій, є тероризмом як злочином за міжнародним правом. По-третє, опис тероризму має охоплювати будь-яке діяння, на додаток до вже зазначених, яке має на

меті викликати смерть мирних жителів або некомбатантів або заподіяти їм тяжкі тілесні ушкодження, коли мета такого діяння, в силу його характеру чи контексту, полягає в тому, щоб залякати населення чи змусити уряд, чи міжнародну організацію вчинити будь-яку дію чи утриматися від її здійснення. Виділені ознаки дійсно є основними параметрами міжнародного тероризму, але, погоджуємось з думкою А. Мардояна, що потрібно додати ще ряд додаткових критеріїв до визначення тероризму.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день юридичне визначення тероризму все ще знаходиться в процесі розробки, важливою складовою частиною якої є виділення елементів, що конструюють це поняття. Погоджуємось з думкою А. Плотнікова, що виділення основних елементів тероризму є центральним напрямком в роботі над визначенням поняття тероризму [19, с. 115]. При цьому можна виділити і вказати на деякі додаткові *критерії*, яким має відповідати юридичне визначення тероризму.

1. Воно повинно дуже чітко відображати суть тероризму, що відрізняє його від близьких за рядом ознак злочинів. Суттю тероризму, як показує походження самого слова, є страх. Слід підкреслити, що найбільш ефективними засобами для досягнення цілей тероризму є створення небезпеки, загрози або відібрання невинного людського життя і порушення фундаментальних свобод.

2. Тероризм не має нічого спільного з питанням законності застосування сили. З цього приводу положення Статуту ООН, загального міжнародного права, декларацій і резолюцій органів ООН, зокрема Генеральної Асамблеї з національно-визвольного руху, незастосовні і не можуть бути застосовні. Визначення тероризму повинно чітко вказувати на його характер як нелегітимного насильства, що не виходить від держави.

3. У визначенні повинен бути відображений саме міжнародний, відмінний від внутрішньодержавного, характер терористичної діяльності. Це особливо важливо для правозастосовчої діяльності органів міжнародної кримінальної юстиції. Необхідність закріплення «критерію міжнародності»

полягає у тому, щоб уникнути залучення цих органів в розслідування актів внутрішньодержавного тероризму.

4. Тероризм не може в своєму визначенні (навіть термінологічно) розходитися з описом конвенційних терористичних злочинів, закріплених в міжнародному договірному праві.

5. Визначення тероризму має встановлювати критерії можливості застосування ст. 51 Статуту ООН при розумінні тероризму як самостійного злочину. В цілому ж при розробці поняття «тероризм» необхідно враховувати, щоб його формулювання не давало приводу для політичних спекуляцій; щоб воно формально визначалося такими конкретними правовими ознаками, які не дозволяли б легко маніпулювати цим поняттям і довільно вживати його. Цей момент дуже важливий не тільки в науковому обігу, а й у законодавчій діяльності і правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

1. Seger P. Fighting terrorism while respecting international law and human rights / Paul Seger // Swiss EAPC/PfP Work - shop on combating the financing of terrorism. Geneva, Switzerland. 27–28 November 2003: CISP proceedings / [M. Baltes et al.]; Swiss federal department of foreign affairs, Centre for international security policy. [S. l.], 2003. P. 81.
2. Дмитрієв А.І. Історія міжнародного права / Дмитрієв А.І., Дмитрієва Ю.А., Задорожній О.В.; [гол. ред. Л. В. Губерський] // Українська асоціація міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, Український держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ: Промінь, 2008. 311-315 с.
3. Томбулатов І.А. Сучасний тероризм: сутність, соціально-політичні прояви та причини: автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.02 / Томбулатов Ігор Анатолійович; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2011. 17 с.
4. Терроризм в современном мире: Истоки, сущность, направления и угрозы / отв. ред. В.В. Витюк, Э.А. Паин. Москва: Институт социологии РАН, 2003. 358 с.
5. Илларионов С.И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С. И. Илларионов. Москва: ООО «РИЦ «ПрофЭКО», 2003. 592 с.
6. Heilbronner K. Rechtsfragen der internationalen Terrorismusbekämpfung // Schweizerisches Jahrbuch für internationales Recht. – Zurich, 1991. Bd. 47.
7. Hugues E. La notion de terrorisme en droit international: en qukte d' une dufinition juridique // Journal du droit international. 2002. № 3.
8. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования / В.П. Емельянов. Юридический центр Пресс. Санкт-Петербург, 2002. 10-16 с.
9. Бояр-Созонович Т.С. Международный терроризм: политико-правовые аспекты. Одесса: Лыбидь, 1991. 125 с.
10. Латыпов У.Р. Об определении международного терроризма // СЕМП. 1988. С. 33-39.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 № 149-IV // ВР України. URI: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_518 (дата звернення 16.03.17).

12. Арабская конвенция о наказании за терроризм // Международное право. International Law. 2004. № 1 (17).
13. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14.09.2005. № 3533-IV ВР України. URI: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_d68 (дата звернення 01.02.17).
14. USA Patriot Act // 115 Stat. 272. Public Law 107-56. October 26. 2001.
15. Грачова В.В. Роль Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН у забезпеченні міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом / В.В. Грачова // Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 359-364.
16. Резолюція 1373 (2001) Ради Безпеки від 28.09.2001 № 1373(2001) // ВР України. URI: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_854 (дата звернення 07.03.17).
17. Кузнецов А.П. Международный терроризм в условиях глобализации / А.П. Кузнецов, Н.Н. Маршак // Юридический мир. 2010. № 9. С.8-12.
18. Мардоян А.В. Терроризм как международное преступление: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.10 – Международное право; Европейское право / А. В. Мардоян; Науч. рук. Г. П. Жуков. Москва: 2007. 16 с.
19. Плотников А.В. К вопросу юридического определения понятия «международный терроризм» / А.В. Плотников // Вестник РУДН, серия Юридические науки. 2009. № 3. С. 105-116.

*Данченко Т.В.,
к.ю.н., доцент,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

*Микитин Р.Б.,
студент магістратури
спеціальності Міжнародне право
Інституту міжнародних відносин
Київського міжнародного університету*

Анексія Криму – міжнародний злочин

В статті висвітлюється анексія АР Крим, як міжнародний злочин, також проаналізовано принцип невтручання у внутрішні справи держав. В статті розглядається роль конфліктуючих сторін. В даній статті розглядається міжнародний злочин, який був скоєний по відношенню до України, зокрема що до анексії АР Крим, не дотримання міжнародних принципів, та порушення Статуту ООН. В статті розкривається вплив міжнародних організацій що до вирішення конфлікту в Криму.

***Ключові слова:** АР Крим, міжнародний злочин, Статут ООН, Міжнародний Суд ООН, Принцип невтручання у внутрішні справи держав.*

В статье освещается аннексия АР Крым, как международное преступление, также проанализированы принцип невмешательства во внутренние дела государств. В статье рассматривается роль конфликтующих сторон. В данной статье рассматривается международное преступление, которое было совершено по отношению к Украине, в лице АР Крым, не соблюдение международных принципов, и нарушение Устава ООН. В статье раскрывается влияние международных организаций что к решению конфликта в Крыму.

***Ключевые слова:** АР Крым, международное преступление, Устав ООН, Международный Суд ООН, Принцип невмешательства во внутренние дела государств.*

The article highlights the annexation of Crimea, as an international crime, also analyzed the principle of non-interference in the internal affairs of States. The article discusses the role of the conflicting parties. This article discusses the international crime that was committed in relation to Ukraine, in particular, that before the annexation of Crimea, not the adherence to international principles and a violation of the UN Charter. The article reveals the influence of international organizations to solve conflict in the Crimea.

Key words: Crimea, international crime, the UN Charter, the international Court of justice, the Principle of non-interference in the internal Affairs of States.

Постановка проблеми: Від початку анексії АР Крим, пройшло вже більше трьох років, були порушені всі норми міжнародного права, але ми все ще бачимо що світове співтовариство не може вплинути на повернення не законно захоплених територій. Дана ситуація дискредитує міжнародне права

в цілому. Це стає прецедентом для інших держав, і говорить нам, що міжнародний договір, може залишитися тільки на папері.

Міжнародні організації такі як: ООН та ОБСЄ зобов'язані втручатися в ситуацію, та жорстко відстоювати свої норми, та договори які були укладені між державами. Порушення будь яких міжнародних норм повинно присікатися на корені.

Саме через це виникає необхідність створення чіткого механізму відповідальності за порушення будь якого з принципів міжнародного права.

Теоретичною основою для написання цієї статті послуговували праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. В. Задорожний, В.Г. Буткевич, А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов, В.В. Мицик, О.Ф. Скакун, В.М. Репецький та інші.

Розглядаючи весь спектр питань які стосуються принципу невтручання у внутрішні справи держав, вважаємо за доцільне розглянути роль, значення та реалізацію даного принципу.

Розглядаючи весь спектр питань які стосуються анексії АР Крим, вважаємо за доцільне розглянути роль конфліктуючих сторін, та вплив міжнародних організації на міжнародний злочин скоєний по відношенню до України.

Метою цієї статті є проаналізувати анексію АР Крим як міжнародний злочин, а також виявити механізми для вирішення конфлікту правовим шляхом.

Виклад основного матеріалу. Дану статтю варто розпочати з визначення класифікації міжнародного злочину, яка була вказана у статуті Нюрнберзького воєнного трибуналу 1945р. у статті 6, всі міжнародні злочини поділяють на три групи:

1) злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни і порушення міжнародних договорів, угод чи змова, спрямована на вчинення будь-якої з вищенаведених дій;

2) воєнні злочини, а саме: порушення законів і звичаїв ведення війни: вбивство, катування чи викрадення в рабство або для іншої мета цивільного населення окупованої території; вбивства чи катування військовополонених чи осіб, які зазнали корабельної аварії на морі; вбивства заручників, пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування міст та сіл, руйнування, не виправдані воєнною необхідністю, тощо;

3) злочини проти людства: вбивства, катування, поневолення, депортації та інші жорстокі злочини, вчинені за політичними, расовими чи релігійними мотивами [1].

Міжнародні правопорушення з середини ХХ століття поділяються на міжнародні делікти і міжнародні злочини. До останніх належать особливо небезпечні делікти, які порушують основоположні принципи і норми міжнародного права, що мають життєво важливе значення для всього міжнародного співтовариства. Міжнародними злочинами вважаються акти агресії, насильницьке встановлення або збереження колоніального панування, геноцид, апартеїд.

Виходячи з такого розмежування в сучасному міжнародному кримінальному праві прийнято розрізняти звичайні делікти, міжнародні злочини та злочини міжнародного характеру. Тут різні не тільки суб'єкти злочину і об'єкти посягання, а й способи і форми відповідальності. Таке розмежування ми знаходимо в працях І.І. Карпець [2].

Суб'єкти міжнародних злочинів – це держави, їх органи, транснаціональні корпорації, а також фізичні, приватні або посадові особи, конкретно вчиняють ці злочини.

З об'єктивної сторони міжнародний злочин характеризується кількома ознаками. Це процес вчинення суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси в просторі і часі, що починається з злочинної дії (бездіяльності і кінчається настанням шкідливих наслідків. Можна виділити три головні компоненти, з яких складається об'єктивна сторона:

- Суспільно небезпечне діяння (бездіяльність суб'єкта);
- Шкідливий наслідок;
- Причинний зв'язок між ними.

Оскільки всяке злочин відбувається в просторі і часі, істотні характеристики його об'єктивної сторони - це спосіб, місце, час і обстановка вчинення злочину [3].

Отже, визначивши класифікацію міжнародного злочину, його суб'єктів та об'єктів, ми бачимо, що ситуація яка відбулася що до АР Крим підпадає під міжнародний злочин.

«Публічна» частина операції РФ з окупації та анексії Кримського півострова розпочалась 23.02.2014 р. у Сімферополі, коли російські «активісти» напали на представників української і кримськотатарської громад. Ці сутички мали очевидно спланований характер і за своєю суттю були не проявом розбіжностей у суспільній думці, а інструментом створення приводу для російського втручання у ситуацію в Криму. Зрозуміло, що Росія чинила підготовчі дії впродовж тривалого часу і йдеться лише про момент, з якого операція із захоплення частини території нашої держави перейшла у публічну площину.

11 березня Верховна Рада АРК та міська рада Севастополя на своїх сесіях ухвалили Декларацію незалежності Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: за документ нібито проголосували 78 з 81 депутата кримського парламенту [4].

16 березня 2014 р. відбувся референдум, на якому явка виборців склала: 81,4 % у АР Крим, 84,5 % – у м. Севастополь. Результати референдуму (96,7 % – у АР Крим, 95,6 % – у м. Севастополь) свідчили про приєднання АР Крим до РФ. Низка держав і міжнародних організацій (ОБСЄ, НАТО, ЄС) результатів референдуму не визнали. Лише уряди Вірменії, Казахстану та КНДР висловили свою підтримку АР Крим.

18 березня 2014 р. між В. Путіним та прем'єр-міністром самопроголошеної Республіки Крим С. Аксьоновим, головою новоствореної

«Державної Ради» самопроголошеної Республіки Крим В. Константиновим, представником сепаратистського керівництва м. Севастополь О. Чалим було підписано Договір між Російською Федерацією та Республікою Крим про прийняття до складу РФ Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів. Конституційний Суд РФ 19 березня 2014 р. одноголосно визнав договір таким, що відповідає Конституції РФ. 20 березня Державна Дума РФ ратифікувала договір, 21 березня договір був одностайно ратифікований Радою Федерації, який набрав своєї чинності [5].

Збройні сили України задля уникнення кровопролиття залишили територію півострова, після юридичного оформлення анексії у другій половині березня - на початку квітня 2014р. РФ контролює Крим, цілком на її думку законно [6].

Ситуація, яка відбулася по відношенню до АР Крим з боку Росії, занепокоїла все світове співтовариство. Даний конфлікт веде за собою неприпустимий прецедент, захоплення, та присвоєння частини території незалежної держави, на що була реакція ключових міжнародних організацій, таких як ООН та ОБСЄ. Зокрема, Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». «За» проголосували 70 представників країн, проти – 26, а утримались – 77.

За інформацією глави держави, відтепер на найвищому міжнародному рівні ухвалена резолюція закріплює за Росією статус окупаційної влади та покладає на неї всю відповідальність за brutальне порушення прав людини на території Автономної Республіки Крим та Севастополі.

«Це також надважливий знак міжнародної єдності та солідарності у той час, коли в Криму застосовуються гірші практики Радянського Союзу, включаючи методи «каральної психіатрії», показові судилища, викрадення, тортури і навіть навмисні вбивства людей, які відкрито виступають проти російської окупації української території», - зазначив він.

Порошенко назвав ухвалене рішення демонстрацією широкого фронту підтримки міжнародного права та засадничих цінностей післявоєнного світоустрою. «Агресор повинен відчувати високу ціну за вчинені злочини на українській території. Найефективніший та безальтернативний шлях відновити справедливість – це повна деокупація та відновлення суверенітету України над Кримським півостровом. Крим – це Україна. Ми продовжуємо боротьбу!», - заявив Петро Порошенко [7].

Міжнародною організацією яка делегувала своїх спостерігачів в Україну для допомоги у вирішенні ситуації стала ОБСЄ, яка намагається моніторити події для надання конструктивної оцінки та допомоги.

Парламентська асамблея ОБСЄ закликала окупаційну владу Російської Федерації у Криму скасувати рішення про заборону Меджлісу кримськотатарського народу.

Про це йдеться у повідомленні на сайті Парламентської асамблеї ОБСЄ. Як заявила голова Комітету з демократії, прав людини і гуманітарних питань Парламентської асамблеї ОБСЄ, депутат з Португалії Ізабель Сантос, рішення "Верховного суду" в окупованому Росією Криму заборонити Меджліс вказує на новий рівень клеймування кримськотатарської спільноти та повинно бути скасовано.

«З часу анексії Криму у 2014 році де-факто влада на півострові здійснювала систематичну кампанію з дискримінації кримських татар, використовуючи звинувачення у «екстремізмі», щоб виправдати ці репресії», - йдеться у заяві Сантос [8]. Що стосується Міжнародного кримінального суду, він розцінює ситуацію в анексованому Криму як міжнародний збройний конфлікт між Україною і Росією. Про це йдеться у щорічному звіті попереднього розслідування прокурора Міжнародного кримінального суду Фату Бенсуда. Ситуація на території Криму і Севастополя рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною і Російською Федерацією. Цей міжнародний збройний конфлікт почався не пізніше 26 лютого, коли Російська Федерація задіяла особовий склад своїх збройних сил для

отримання контролю над частинами території України без згоди уряду України», – сказано у звіті Гаазького трибуналу. Право міжнародних збройних конфліктів застосовується до цієї ситуації і після 18 березня 2014 року тією мірою, якою події на території Криму і Севастополя будуть рівнозначними стану окупації, що триває.

Нагадаємо, у Женевських конвенціях 1949 р. поряд із терміном «війна» використовують вираз «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). Таким чином, починаючи з 50-х років ХХ ст. термін «збройний конфлікт» вживають набагато частіше, ніж термін «війна». Ця зміна зумовлена передусім політичною та ідеологічною ситуацією, спробою змістити акценти у цих поняттях, а також заборонаю використання війни як законного засобу вирішення міжнародних спорів. При цьому вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна» [9].

На думку Суду, встановлення факту правомірності початкової інтервенції, яка спричинила за собою окупацію, не потрібне. Таким чином, даний міжнародний конфлікт може бути розслідувано за нормами Римського статуту.

Канцелярія прокурора МКС також має інформацію про утиски кримських татар на півострові, насильницьке переміщення 179 заарештованих осіб на територію РФ, примусову мобілізацію на військову службу жителів Криму.

Прокурор суду вирішила продовжити наступного року збір доказів щодо цієї ситуації.

Росія знехтувала всі міжнародними нормами, та зобов'язаннями, зокрема глибоко було порушено принцип невтручання у внутрішні справи держав який зафіксований у багатьох міжнародних договорах універсального та регіонального характеру, серед яких можна виокремити: Статут ООН (1945 р.), Декларацію ООН про недопустимість втручання у внутрішні справи держав (1965 р.), Декларацію про принципи міжнародного права

(1970 р.), Декларацію про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав (1982 р.); Заключний акт НБСЄ (1975 р.). та ін.

Зобов'язання РФ, які мають стосунок до її дій щодо України, передбачені нормами Статуту ООН, Декларації ГА ООН про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінського заключного акту НБСЄ 1975 р. низки міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права, захисту прав людини, положеннями Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., договору про дружбу співробітництво між Російською Федерацією та Україною 1997 р., угод про базування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України 1997 р. договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 2003 р., Харківської угоди з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України 2010 р.) та ряду інших.

Що стосується положень Статуту ООН, порушених РФ, то йдеться про всі норми Статуту, що закріплюють основні принципи міжнародного права, нормативний зміст яких розкрито в декларації про принципи міжнародного права 1970 р [10. с.138].

Отже, дивлячись на дії Російської Федерації, можна зробити такі висновки, у наш час держава з сильною армією та економікою здатна нехтувати міжнародними договорами та правилами. Росією було порушено стосовно України і не тільки , низку договорів та принципів, за що не була строго покарана. У наш час організації такі як ООН та ОБСЄ, вичерпали свої можливості по контролю дотримання своїх статутів та норм, вони не здатні забезпечити безпеку слабшим державам які входять до їх складу.

Російська Федерація, створює прецеденти, які вказують на те що не обов'язково дотримуватися міжнародних угод, тому що у світового співтовариства немає серйозних механізмів впливу на порушників. Ситуація в АР Крим в котре це показує.

В даний час, ООН дотримується такої позиції, що б не провокувати РФ, на агресивні кроки, що негативно впливає на держави які попали під каток країни агресора.

У 21 столітті, на став момент, коли потрібно створювати новий міжнародний орган, по дотриманню загальних правил, з механізмом ліквідації будь яких проявів агресії, для забезпечення миру та розвитку всіх країн.

Список використаних джерел:

1. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 08 серпня 1945р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_201
2. Злочини міжнародного характеру: Підручник / Карпець І.І.-М, 31-54 с.
3. Курс радянського кримінального права (загальна частина) Об'єктивна сторона злочину. Кудрявцев В.Н. - Л., 1968.Т.1.с.312;. - М., 1960.
4. Анексія Криму — міжнародний злочин: Монографія / Задорожний О.В. –К: К.І.С., 2015. – 576с.
5. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов від 18 березня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20605>
6. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: Монографія / Задорожний О.В. – К: К.І.С., 2015. – 712с.
7. Генасамблея ООН визнала Росію країною окупантом, від 19 грудня 2016 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/genasambleya-oon-viznala-rosiyu-krayinoyu-okupantom-850029.html>
8. Парламентська асамблея ОБСЄ закликала РФ скасувати рішення про заборону Меджлісу від 25 квітня 2016 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/1332233-parlamentska-asambleya-obse-zaklikala-rf-skasuvati-rishennyu-pro-zaboronu-medjlisu.html>
9. Отчет о действиях по предварительному расследованию. Від 14 листопада 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-ger-PE-Ukraine.pdf>

*Яворська Н.І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

*Шагинян В.А.,
студент магістратури
спеціальності Міжнародне право
Інституту міжнародних відносин КиМУ*

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВІДПОВІДНІСТЬ ЧИННИМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ СТАНДАРТАМ

У статті автор здійснив дослідження національного законодавства у сфері захисту прав національних меншин, зазначивши про основні нормативно-правові акти в цій області. Визначив проблемні питання та запропонував шляхи їх вирішення. Акцентовано увагу на тому, що Україна доклала значних зусиль у питанні ухвалення законодавства загального характеру для захисту національних меншин.

Ключові слова: національні меншини, законодавство України, громадянство, правовий статус національних меншин, права людини.

В статье автор провел исследование национального законодательства в сфере защиты прав национальных меньшинств, отметив об основных нормативно-правовых актах в этой области. Определил проблемные вопросы и предложил пути их решения. Акцентировано внимание на том, что Украина приложила значительные усилия в вопросе принятия законодательства общего характера для защиты национальных меньшинств.

Ключевые слова: национальные меньшинства, законодательство Украины, гражданство, правовой статус национальных меньшинств, права человека.

The author has made a study of national legislation on protection of minority rights, noting on basic regulations in this area. Determined problems and has proposed solutions. The attention was paid to the fact that Ukraine has made significant efforts in terms of adoption of general legislation to protect minorities.

Keywords: national minorities, the legislation Ukraine, nationality, legal status of national minority rights.

Окрему групу прав людини становлять права національних меншин. Досить поширеним є твердження про первинність і вищість прав людини, проте їх не можна протиставляти правам національних меншин. Дотримання прав людини як індивіда може бути досягнуто лише за умови одночасного забезпечення тих його прав і свобод, що пов'язані з його національно-етнічною належністю, адже переважна більшість людей усвідомлює свою

належність до певної нації чи національно-етнічної групи, ототожнює себе з певною культурою, визнає своїми певні морально-етичні норми, звичаї та традиції, що впливає і на їх світосприймання, і на формування світогляду, і на поведінку, а відповідно, і на ставлення до прав інших людей, до правових норм і правової системи в цілому. До того ж не можна забезпечити права окремої людини, якщо національна меншина чи національна група, до якої вона належить, зазнає дискримінації, принижень, утисків і поневірянь, перебуває в пригнобленому стані.

Саме тому на сучасному етапі розвитку людства особливого значення набуває забезпечення прав національних меншин як обов'язкова передумова досягнення міжнаціональної злагоди та стабільного демократичного розвитку. Ці та інші фактори і обумовлюють актуальність теми.

Проблемам міжнародно-правового захисту прав національних меншин присвячені праці таких вчених А. Абашідзе, Г. Жванії, В. Карташкіна та інших. Серед українських вчених різні аспекти проблеми прав національних меншин, в тому числі й міжнародно-правові аспекти захисту їхніх прав, досліджували М. Буроменский, В. Денісов, В. Євінтов В. Євтух, О Картунов, І. Кресіна, І Курас, О. Майборода, О Мартиненко, М Орзіх, В. Панібудьласка, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, Л. Шкляр, Ю. Шемшученко, М. Шульга та інші.

Метою даної статті є дослідження правового статусу національних меншин в Україні та його відповідність чинним міжнародно-правовим стандартам, для досягнення якої були поставлені наступні **завдання**: дослідити національне законодавство у відповідній сфері та запропонувати шляхи вирішення актуальних проблем.

Виклад основного матеріалу. Обравши шлях побудови відкритого демократичного правового суспільства, Україна, як європейська етнополітична країна, активно вивчає й адаптує у своєму законодавстві великий досвід захисту прав національних меншин, що його європейські держави накопичили впродовж століть. Окрім того, вона, як держава, що

активно інтегрується до європейських структур, враховує позитивний досвід країн Європи у сфері етнополітики, зокрема у виробленні механізму захисту прав національних меншин.

Захист прав національних меншин в Україні проголошено Декларацією про державний суверенітет, в якій підкреслюється: «Україна гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку».

Концептуальні засади державної етнополітики, визначені в Декларації, набули подальшого логічного розвитку та конкретизації в таких політико-правових актах: Звернення Верховної Ради України до громадян України всіх національностей (серпень 1991 року) [1]; Декларація прав національностей України (листопад 1991 року) [2]; Закон «Про національні меншини в Україні» (червень 1992 року) [3]; Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (червень 1997 року) [4]; Конституція України (червень 1996 року) [5]; Закон «Про громадянство України» (квітень 1997 року) [6] та в інших правових документах, прийнятих парламентом держави.

Характерною ознакою формування політико-правової бази регулювання етнопонаціональних процесів в Україні стало широке застосування в національному законодавстві та практиці міжнародних стандартів захисту прав меншин, сформульованих у таких базових документах європейського співтовариства, як: Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (серпень 1975 року); Віденський підсумковий документ НБСЄ (січень 1989 року); Документ Копенгагенської наради з людського виміру (червень 1990 року); Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин (листопад 1992 року); Рекомендації Ради Європи 1201 (лютий 1993 року); Віденська декларація та додатки до неї (жовтень 1993 року); Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (листопад 1994 року); Резолюція ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (березень 1995 року); Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту (жовтень 1996 року); Ословські рекомендації

щодо мовних прав національних меншин (лютий 1998 року) та інші міжнародні документи.

Аналіз змістового наповнення національного законодавства свідчить, що в ньому закріплено найфундаментальніші визначальні міжнародні права щодо захисту національних меншин:

- право на існування;
- право на використання рідної мови;
- право на розвиток етнокультурної самобутності;
- право на освіту;
- право на свободу мирних зборів, віросповідання, виявлення поглядів, думки, совісті;
- право рівної участі в державотворчих процесах;
- право на одержання й поширення інформації та ідей своєю мовою без втручання держави та незалежно від кордонів;
- право на збереження середовища проживання в місцях їхнього історичного та сучасного розселення.

У Законі «Про національні меншини в Україні» (ст. 16) чітко визначено джерело фінансування забезпечення цих прав – державний бюджет.

За рівнем правового забезпечення основних прав і свобод національних меншин Україна посідає одне з провідних місць у Європі, про що свідчать такі факти:

- у вітчизняному законодавстві передусім відображено основні категорії індивідуальних прав, напрацьованих міжнародною спільнотою щодо осіб, які належать до національних меншин;
- у Конституції України [5], Законі «Про національні меншини в Україні» [3] тощо закріплено колективний характер здійснення прав національних меншин, носіями котрих виступають етнічні групи як організовані та легалізовані спільноти;
- загалом українське законодавство враховує загальновизнані міжнародні стандарти захисту прав національних меншин, закріплюючи

їхній правовий статус в Україні, й отримало високу оцінку міжнародних організацій та міжнародних експертів.

Водночас треба зазначити, що українське законодавство у сфері захисту національних меншин має й певні недоліки і прогалини:

1. Розмитість, відсутність конкретизації її базових термінів. Так, у Законі «Про національні меншини в Україні» від 1992 року визначення поняття «національна меншина» декларативне за змістом, у ньому відсутня низка параметрів (кількісних, часових критеріїв проживання на території цієї країни тощо), котрі є обов'язковими для визначення сутності національної меншини.

2. Застарілість власне законодавчих актів, прийнятих у перші роки незалежності, адже нові соціальні та політичні реалії потребують перегляду більшості з них.

3. Відсутність такого важливого нормативно-правового акта, як закон «Про концепцію державної етнополітики України», що відповідав би сучасним світовим та європейським стандартам у сфері прав людини, сприяв консолідації українського народу заради створення сучасного суспільства, базованого на принципах гуманізму, взаємоповаги та демократії.

4. Відсутність чітко прописаних механізмів досягнення цілей, задекларованих законодавчими актами [7].

Окрім того, не завжди юридичне збігається з фактичним. Механізми забезпечення реалізації норм і принципів української етнополітики часом виявляються неефективними, й саме ця сфера державної політики нерідко фінансується за залишковим принципом.

Такий стан речей призводить до поступового загострення низки проблем української етнополітики. Більшість із них – на зародковому, латентному етапі й не здаються серйозною загрозою. Проте декотрі вже нині потребують уваги та конкретних дій. Як приклад доцільно навести ситуацію, що склалася навколо забезпечення в Україні прав і свобод кримських татар. Невирішеність питання їхньої репатріації як в економічному, так і в

культурному (зокрема, освітньому) плані не лише негативно впливає на стан етнічного миру всередині держави, а й віддаляє від нас перспективу членства в Євросоюзі. Зрозуміло, що об'єднана Європа, маючи власні етнополітичні проблеми (як членів-засновників співдружності: Бельгія, Франція, так і нових членів: країни Балтії), не прагнучиме ввести до свого складу державу, де може спалахнути етнічний конфлікт.

Побудова в Україні правової держави пов'язана, зокрема, з необхідністю урахування національно-етнічного чинника у правовому регулюванні, оскільки її обов'язковою ознакою є реальне правове забезпечення та захист прав не лише особи, а й окремих національно-етнічних спільнот. Правовий статус національних меншин в Україні регулює Конституція України, Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року, прийняті на їх підставі інші законодавчі акти, а також міжнародні договори України.

Згідно ст.11 Конституції України держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Відповідно до ст.53 Конституції України громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [5]. Якщо міжнародним договором України встановлено інші положення ніж ті, які містяться в законодавстві України про національні меншини, то застосовуються положення міжнародного договору [3].

Правовий статус (від лат. status – становище) – це сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб [8, с. 256]. Під правовим статусом національних меншин в Україні розуміють гарантований державою, врегульований її законодавством стан громадян України, які не є за національністю українцями, що забезпечує рівність їх прав і свобод,

можливість вільного користування своїми національними надбаннями в усіх галузях суспільних відносин.

Відповідно до Закону України «Про національні меншини в Україні» до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою [3].

Актуальність даного питання в Україні характеризується наявністю конфліктних ситуацією з національними меншинами. Наприклад, татарським населенням в Криму.

В.П. Колісник визначає, що до складу конституційно-правового статусу національних меншин входять такі основні елементи (компоненти) або складові частини: а) принципи правового статусу національних меншин; б) основні права національних меншин; в) основні обов'язки національних меншин; г) гарантії реалізації прав національних меншин [9, с. 68].

До головних елементів механізму реалізації прав національних меншин віднесено: 1) систему вітчизняних законодавчих актів, які закріплюють правовий статус національних меншин; 2) систему міжнародно-правових документів стосовно статусу національних меншин, підписаних і ратифікованих Україною; 3) правові акти державних органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення національної самобутності та задоволення національно-культурних потреб представників різних національних меншин; 4) державні органи загальної та спеціальної компетенції, які безпосередньо займаються проблемами розвитку національних меншин, здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства в сфері міжнаціональних відносин та національно-культурного розвитку; 5) систему громадських організацій і рухів, покликаних сприяти задоволенню національно-культурних потреб національних меншин; 6) цільові програми національно-культурного відродження націй і народностей; 7) спеціальні фонди розвитку національних меншин [9, с.16].

Проблеми регулювання етнонаціонального розвитку, вироблення оптимальних моделей міжетнічної взаємодії, запобігання конфліктогенним ситуаціям актуальні для багатьох країн. Протягом тривалого часу уряди цих країн шукають шляхів законодавчого супроводу етнонаціонального розвитку. Зокрема, дані проблеми існують в багатьох державах Європи, в тому числі Франції, Англії та ін.

Досвід зарубіжних країн слід розглядати у двох контекстах:

1) формування теоретико-концептуальних засад розвитку поліетнічного суспільства, які є основою для вибудови політико-правового поля (законодавчої бази) вирішення етнічних проблем, котрі супроводжують суспільні процеси у країнах з поліетнічним складом населення;

2) конкретної практики вирішення тих чи тих проблем у конкретних історичних умовах.

Отже, права національних меншин є невід'ємною складовою прав людини. Потреба належного забезпечення прав національних меншин та надання їм відповідного правового статусу, сприймається як необхідність міжнародною спільнотою. Вдосконалення чинного законодавства Україні щодо правового статусу національних меншин потребує врахування законодавства та практики іноземних держав.

Головні принципи правового статусу національних меншин визначаються з урахуванням положень міжнародно-правових документів, присвячених правовому статусу національних меншин, Конституції України та поточного українського законодавства, а також висловлених у науковій літературі думок стосовно засад етнонаціональної політики та філософсько-методологічних принципів організації співжиття у багатоетнічних країнах.

Такими засадничими ідеями є принципи:

1) визнання та поваги прав окремої особи, прав національних меншин та прав будь-яких інших національно-етнічних спільнот;

2) рівноправності (рівних прав осіб, що належать до національних меншин, та рівних прав національних меншин як спільнот);

- 3) неприпустимості дискримінації національних меншин, проявів расизму, ксенофобії, антисемітизму;
- 4) взаємопов'язаності та взаємозалежності прав і обов'язків національних меншин;
- 5) універсальності та неподільності прав національних меншин;
- 6) невід'ємності прав національних меншин;
- 7) подолання міжнаціональної напруженості шляхом взаємних консультацій, діалогу та пошуку компромісів;
- 8) визнання та поваги територіальної цілісності держав і непорушності існуючих кордонів тощо.

За Конституцією України, держава бере на себе зобов'язання сприяти розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин (ст. 11) [5]. Окрім конституційних положень, правовий статус національних меншин визначається нормами Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р., законів України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р. та «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 р. Відповідно до цих нормативно-правових актів громадянам в Україні гарантуються рівні політичні, економічні і культурні права і свободи незалежно від їх національного походження. При цьому всі громадяни користуються захистом держави на рівних підставах. При забезпеченні прав осіб, що належать до національних меншин, Україна виходить з того, що ці права є невід'ємною частиною загальноновизнаних у світі прав людини.

До національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою. При встановленні належності до національних меншин головним тепер є власне суб'єктивне ставлення людини, її самоусвідомлення себе як такої особи, яка належить до певної національної меншини. Тобто особа має право сама, без будь-якого

зовнішнього тиску визначати належність чи неналежність до національної меншини.

Законодавство України визнає за громадянами, які належать до національних меншин, такі специфічні права: вільно обирати та відновлювати національність; на національне прізвище, ім'я та по батькові; на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного і сучасного розселення; на створення національних громадських об'єднань; на користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у Державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства; на розвиток національних культурних традицій; на використання національної символіки; на відзначення національних свят; на сповідування своєї релігії; на задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; на створення національних культурних і навчальних закладів; обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади; вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх об'єднаннями за межами України; на будь-яку іншу діяльність, що не суперечить законодавству.

Визначальним серед прав особи у сфері національно-культурного розвитку є право національно-етнічної самоідентифікації, адже для кожної людини є природним ототожнення себе з певною національно-етнічною спільнотою. Громадяни України, які належать до національних меншин, мають право вільно обирати та відновлювати національність. Такий вибір не повинен зумовлювати ніяких негативних наслідків. При здійсненні цього права не допускається примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності. Таке право закріплене в українському законодавстві з огляду на нашу історію, коли сотні тисяч громадян з різних причин змушені були цуратися своєї національності, приховувати свою національну належність або ж зовсім відмовлятися від неї.

Кожний громадянин України має право на національне прізвище, ім'я та по батькові. Громадяни, в національній традиції яких немає звичаю вказувати

«по батькові», мають право записувати в паспорті лише ім'я та прізвище, а в свідоцтві про народження – ім'я батька та матері. Це право важливо було закріпити в законодавстві, тому що раніше нерідко прізвище, ім'я та по батькові особи довільно записувалися, часто перекручувалися в офіційних документах.

Необхідність визнання за національними меншинами права на збереження життєвого середовища у місцях їх історичного й сучасного розселення зумовлено передусім практикою примусового виселення цілих народів, яка мала місце в нашій історії. Так, у 1939 р. були ліквідовані усі сім німецьких національних районів на території України, а згодом все німецьке населення було депортоване. Якщо у 1926 р. в Україні мешкали 624,9 тисячі німців, то за переписом 1959 р. уже не було жодного німця. У 1944 р. із Криму було виселено все кримськотатарське населення, яке споконвіку проживало на півострові. Питання про повернення на територію України представників депортованих народів вирішуються відповідними законодавчими актами та договорами України з іншими державами [10].

Стаття 6 Закону «Про національні меншини в Україні» закріплює комплексне право на національно-культурну автономію, яке складають такі права: на користування та навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови одночасно, на розвиток національних культурних традицій; на використання національної символіки; на відзначення національних свят; сповідувати свою релігію; на задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації; створювати національні культурні і навчальні заклади; на здійснення будь-якої іншої діяльності, спрямованої на задоволення національно-культурних потреб, що не суперечить законодавству.

Для громадян, які належать до національних меншин, особливого значення набуває право на користування та навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. У Конституції України

наголошується, що «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» (ст. 10). Це зобов'язання, яке бере на себе Українська держава, є важливим і актуальним у зв'язку з тим, що мова, як правило, відіграє визначальну роль у процесі національної самоідентифікації особи, формуванні її особистості, здобутті нею освіти, залучення її до надбань культури, є засобом повсякденного спілкування, інструментом накопичення знань та особливо з огляду на всю нашу історію. Серед мов національних меншин в Конституції України виокремлено російську мову з урахуванням реально існуючого в Україні українсько-російського білінгвізму та її особливого значення, адже нею повсякденно користується значна частина громадян України. У Декларації прав національностей України і в Законі «Про мови в Українській РСР» також наголошується, що всі громадяни мають право вільно користуватися російською мовою. У цьому законі, який складається з 40 статей, російська мова згадується 27 разів. В Україні видається 1195 російськомовних газет (майже половина їх загальної кількості), функціонує 14 російських театрів, що утримуються за рахунок державного бюджету, 2399 шкіл з російською мовою викладання.

Українська держава взяла на себе зобов'язання забезпечити необхідні умови для розвитку і використання мов національних меншин. Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до ст. 53 Конституції України [5] гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Це положення означає, що в одних випадках може здійснюватися навчання мовою національної меншини, в інших – мова національної меншини може вивчатися як окрема навчальна дисципліна або як факультативний курс. За умови незначної кількості бажаючих вивчати рідну мову національної меншини її вивчення може бути організовано через національні культурні товариства. Конституційний Суд України у своєму рішенні від 14 грудня 1999 р. (справа про застосування

української мови) зазначив: «У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема ч. 5 ст. 53, та законів України, у навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин». Усього в Україні російською мовою навчаються 2,1 мільйона школярів (31,7% їх загальної кількості), румунською – 25,5 тисячі (0,4%), угорською – 21 тисяча (0,3%), молдавською – 7,2 тисячі (0,11%), кримськотатарською – 4,3 тисячі (0,07%), польською – 1,2 тисячі (0,02%).

Громадяни України мають право користуватися своєю національною мовою або будь-якою іншою мовою, звертатися до державних, громадських органів, підприємств, установ, організацій та їх посадових осіб українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятною для сторін. Право створювати свої громадські організації, культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання здійснюється представниками національних меншин у порядку, встановленому Законом «Про громадські об'єднання» [11]. Ці організації сприяють збереженню самобутності національних меншин, задоволенню їх національно-культурних потреб, створюють додаткові можливості для спілкування між їх представниками. Такі громадські організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури, проводити масові заходи, конкурси, фестивалі, виставки, збори, сприяти створенню національних газет, журналів, телепередач, відеофільмів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій та розширенню їх мережі.

Представники національних меншин мають право обиратися на рівних засадах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, займати будь-які посади на підприємствах, в установах та організаціях. У Законі «Про національні меншини в Україні» зазначається, що громадяни України, які належать до національних меншин, мають право, відповідно, обиратися або призначатися на рівних засадах на будь-які посади

до органів законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, в армії, на підприємствах, в установах і організаціях.

Громадяни, які належать до національних меншин, а також національні громадські об'єднання мають право вільно встановлювати і підтримувати зв'язки з особами своєї національності та їх громадськими об'єднаннями за межами України, одержувати від них допомогу для задоволення мовних, культурних, духовних потреб, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій.

Водночас не може бути прав без обов'язків. Тому чинне законодавство покладає на громадян України, які належать до національних меншин, зобов'язання дотримуватися Конституції України і законів України, оберігати її державний суверенітет і територіальну цілісність, поважати мови, культуру, традиції, звичаї, релігійну самобутність українського народу та всіх національних меншин. У зазначеному контексті обов'язок – це вид і міра суспільне необхідної поведінки як окремих осіб, так і національних меншин у цілому, зумовлена потребами задоволення інтересів особи й суспільства, забезпечення прав людей, національно-етнічних спільнот і держави, їх існування і подальшого розвитку. Обов'язок одночасно спрямований і на створення сприятливих умов для всебічного та вільного розвитку кожним своєї особистості, і на досягнення загального добробуту в суспільстві [12, с. 26].

Отже, розв'язання проблеми захисту прав національних меншин має стати одним із пріоритетів внутрішньої політики всіх країн, важливою умовою збереження миру й зміцнення стабільності в Європі та Україні.

Список використаної літератури:

1. Про Звернення Президії Верховної Ради України до громадян України всіх національностей : Постанова від 26.08.1991 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-12>
2. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>
3. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25.06.1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
5. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30.
6. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
7. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2705/>
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: "Укр. енцикл.", 2003. — Т. 5: П - С. — 736 с.
9. Колісник В. П. Конституційно-правові проблеми регулювання міжнаціональних відносин в Україні в умовах становлення правової держави: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02 / В. П. Колісник ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2003. — 36 с
10. Основні права, свободи та обов'язки національних меншин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kara.com.ua/lib/konst_pravo_ukrainy-07-2.php
11. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
12. Конституційне право України: Хрестоматія. Навч. посібник / Упоряд. В. С. Журавський, Ю. М. Тодика. — К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2004. — 884 с.

*Шелудченкова А.,
к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

*Волошин М.,
студентка магістратури
спеціальності Міжнародне право
Інституту міжнародних відносин
Київського міжнародного університету*

ДІЯЛЬНІСТЬ ООН З ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ І БЕЗПЕКИ

В статье рассматривается особенности такого направления деятельности ООН, как операции по поддержанию международного мира и безопасности, исследуется понятие операций по поддержанию мира, анализируются положения Статута ООН относительно ее компетенции по осуществлению таких миссий.

***Ключевые слова:** Организация Объединенных Наций, операции по поддержанию международного мира, коллективная безопасность.*

The article examines especially the aspects of such a direction of the UN activities as operations to maintain international peace and security, examines the concept of peacekeeping operations, analyzes the provisions of the UN Statute regarding its competence to carry out such missions

***Keywords:** Organized by the United Nations, operations to maintain international peace, collective security.*

Історію існування людства інколи називають історією воєн. За весь час світової історії можна налічити не більше десяти років, коли б на усій планеті не відбувалося великих чи малих воєн. Печально відомими стали такі спроби врегулювання міжнародних спорів, як Конгреси миру, скликані главами провідних держав свого часу, коли на полях Конгресів йшлося про розроблення механізмів вирішення спорів мирним шляхом, а за кулісами офіційної частини будувалися коаліції для наступної війни. Перший інституційний орган, створений для запобігання збройних конфліктів зазнав фіаско, не зумівши попередити Другої світової війни. Великі надії щодо запобігання міжнародних конфліктів, особливо збройного характеру покладалися на Організацію Об'єднаних Націй.

Уся історія ООН є історією пошуків форм і методів боротьби за збереження і зміцнення миру. На шляху цієї боротьби виникали чисельні

перешкоди, пов'язані з глобальним протистоянням Сходу із Заходом, Півночі з Півднем, тощо. Події в світі після Другої світової війни розвивалися складно, суперечливо і далеко не завжди так, як це бачилося в період створення ООН. Холодна війна серйозно паралізувала діяльність Ради Безпеки і заморозила втілення в життя механізму колективної безпеки, передбаченого Статутом ООН [3]. проте зазначені проблеми закладені у самому Ствтурті ООН, насамперед це стосується права вето постійних членів Ради Безпеки ООН.

Операції ООН з підтримання миру (далі – ОПМ) виникли деякою мірою несподівано у відповідь на зміни в міжнародному політичному житті. Цей елемент несподіваності обумовив відсутність на момент їх виникнення як міжнародно-правового, так і теоретичного обґрунтування цього засобу вирішення міжнародних конфліктів [3].

Відсутність загальновизнаного визначення сутності операцій з підтримання миру зумовила різне тлумачення цього виду діяльності ООН.

Одні автори розглядають ОПМ як заходи з підтримання миру із застосуванням збройних сил, але не на основі Глави 7.

Інші фахівці відносять до миротворчих операцій всі миротворчі зусилля ООН з урегулювання міжнародних конфліктів, включаючи в цю категорію і заходи превентивної дипломатії, і безпосередньо ОПМ по урегулюванню вже існуючих конфліктів, і заходи з постконфліктного миробудівництва.

Концепцію ООН щодо сутності операцій з підтримання миру ґрунтовно виклав на початку 80-х років заступник Генерального Секретаря Б. Уркварт, який протягом багатьох років безпосередньо відповідав за цю ділянку діяльності ООН: “ОПМ – це використання Об’єднаними Націями воєнного персоналу й угруповань не як бойової сили, а як механізму припинення ворожнечі і буфера між конфліктуєчими сторонами. Фактично, вони є створеною міжнародними зусиллями передумовою для припинення воєнних дій конфліктуєчих сторін і механізмом угоди про припинення вогню”. Однак, таке визначення не повністю відображає реалії сучасних ОПМ, оскільки подекуди

обсяг покладених на них функцій може бути значно більшим та складнішим порівняно з наданим в даному визначенні переліком.

Визначення операцій по підтриманню миру, як одного з засобів вирішення, було дано в 1992 року доповіді Генерального Секретаря ООН Бутроса Бутроса Галі «Порядок денний для миру». В цьому документі серед основних напрямків діяльності ООН зі збереження міжнародного миру та безпеки в період після закінчення холодної війни, Генеральний Секретар визначає підтримання миру за допомогою ОПМ в ситуаціях, коли збройна боротьба вже припинена, але мир залишається неміцним, та сприяти дотриманню угод, які були досягнуті в результаті попередньої миротворчої діяльності Організації [1].

Розділ II «Порядку денного для миру» носить назву «Визначення». Операції з підтримання миру в ньому визначені як розгортання присутності ООН на території конфлікту, за погодженням з усіма сторонами конфлікту, яке, як правило, здійснюється шляхом залучення воєнного та/або поліцейського персоналу ООН та також часто цивільного. Це визначення дає змогу побачити одну з головних рис, які необхідно враховувати при визначенні ОПМ: етап конфлікту, на якому запроваджується конкретна операція. Якщо в попередньому формулюванні ОПМ починались, або принаймні могли починатись, за наявності безпосередніх збройних зіткнень між сторонами, то на думку Бутроса Галі, вони запроваджуються вже тоді, коли такі зіткнення припинені і досягнене перемир'я [3].

Слід зазначити, що визначення ОПМ в “Порядку денному для миру” важливе не стільки через свій зміст, скільки через форму його закріплення, про що детальніше мова буде йти в наступних частинах цього дослідження.

Розглядаючи проблему поняття та суті ОПМ, польський професор В. Моравецький керується іншим критерієм їх визначення. Він відносить ОПМ до різновиду оперативних функцій ООН. Він стверджує, що ОПМ можна назвати лише ті функції організації, які провадяться в результаті прийняття Радою Безпеки рішень, на основі яких держави-члени надають в розпорядження ООН

воєнні засоби, які підпорядковуватимуться керівництву ООН та використовуватимуться відповідно із вказаними рішеннями Ради Безпеки. Не носять характеру ОПМ заходи, коли Рада Безпеки покладає їх виконання на держави-члени. Однак, така позиція по суті не дає власне визначення, а скоріше створює ті рамки, в яких воно повинно відбуватись.

I. Лукашук, розглядаючи операції з підтримання миру, зосереджує свою увагу на їх відмінності від примусових заходів ООН із застосуванням сили на основі глави 7 Статуту ООН. Він пише: “На відміну від них миротворчість означає операції збройних сил без застосування зброї, за винятком випадків самооборони, які здійснюються за згодою основних воюючих сторін і призначені для спостереження за дотриманням угод про перемир’я”. Це визначення миротворчих операцій виявляє наступний важливий компонент поняття ОПМ: незастосування сили персоналом ООН [5].

Марак Гулдінг, який протягом довгого часу очолював миротворчу діяльність ООН, визначав операції з підтримання миру як акції, що здійснюються ООН за згодою сторін конфлікту, під її командуванням та управлінням, з метою допомоги в контролі та врегулюванні конфлікту між ними, витрати в яких покриваються колективно Членами Організації, які теж надають необхідний військовий та цивільний персонал та обладнання, та яка діє нейтрально по відношенню до сторін конфлікту та вдається до застосування сили в мінімально необхідному обсязі. Порівняно з попередніми визначеннями цей варіант охоплює майже всі аспекти поняття ОПМ. Зокрема, слід звернути увагу на те, що ця дефініція встановлює гнучку формулу застосування миротворцями сили. Якщо Лукашук виключає застосування сили при проведенні ОПМ взагалі, інші фахівці вважають застосування сили допустимим лише у випадках самооборони, то Марак Гулдінг розглядає “необхідність” як основний критерій застосування сили.

Резолюція 50 (1948) створила прецедент, який став основою для проведення операцій по підтриманню миру ООН в майбутньому, і який можна

вважати точкою відліку історії цього нового та необхідного виду діяльності ООН [94].

Різні погляди фахівців на основні елементи поняття миротворчих операцій є явищем невинуватим. Справа в тому, що є всі підстави розрізняти ОПМ періоду “холодної війни” та операції, які запроваджувались після її закінчення. Дійсно, можна провести умовну лінію розділу між традиційними операціями з підтримання миру часів “холодної війни” та багатонаціональними воєнними операціями ООН другого покоління. Ось приклади миротворчих операцій ООН, які проводилися в ці ідеологічно різні періоди.

Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я 1948 р. (UNTSO) Була заснована після досягнення перемир'я між Палестиною та Ізраїлем для спостереження за дотриманням перемир'я та встановлених кордонів в Палестині. Початкові функції, які з часом були розширені, обмежувалися лише цим видом діяльності.

Індо-пакистанська місія ООН по спостереженню 1965 – 1966 рр. (UNIPOM) Дана місія була заснована, як і попередня, для контролю за припиненням вогню вздовж індо-пакистанського кордону за межами штату Джаму та Кашмір та виводом всіх військових угруповань на позиції, які вони займали до фактичного початку конфлікту. Після виконання цих завдань місію було згорнуто [3].

Місія добрих послуг ООН в Афганістані та Пакистані 1988 – 1990 рр. (UNGOMAP) Була запроваджена для того, щоб допомагати особистому представнику Генерального Секретаря виконувати його функції з надання добрих послуг сторонам у справі забезпечення виконання досягнутих сторонами угод [3].

Операція ООН в Мозамбіку 1992 – 1994 рр. (ONUMOZ) Мандат цієї ОПМ був набагато ширший та містив: неупереджене сприяння здійсненню Загальної Угоди про встановлення миру, підписаної 4 жовтня 1992 року Президентом Республіки Мозамбік та головою Мозамбікського національного опору, здійснювати нагляд за припиненням вогню, демобілізацією сторін,

збереженням та знищенням зброї, забезпеченням повного виводу військ та безпекою в транспортних коридорах, наданням технічної допомоги та здійсненні контролю за процесом виборів, здійсненні координації та контролю над операціями з надання гуманітарної допомоги, вирішенням проблеми біженців, вимушених переселенців та постраждалого населення, тощо.

Операція ООН в Сомалі I 1992 – 1993 рр. (UNOSOM I) Запроваджена як механізм спостереження за припиненням вогню та для забезпечення безпеки персоналу ООН, безпеки на території морських портів та аеропортів, здійснення конвоювання доставки гуманітарної допомоги з них до місця призначення. В зв'язку з бандитськими нападами на контингент ООН Рада Безпеки вперше в практиці миротворчої діяльності санкціонувала застосування сили. Однак, недовершеність планування цієї операції призвела до поновлення випадків нападу на миротворчий контингент, в результаті чого першопочаткова мета місії не була виконана.

Операція ООН в Сомалі II 1993 – 1995 рр. (UNOSOM II) Ця операція була продовженням попередньої. На відміну від попередньої ОПМ вона була запроваджена не для спостереження за можливими нападами на миротворчий контингент, а для припинення триваючих. Сили ООН отримали дозвіл вживати силу тоді, коли це буде необхідно. Рада Безпеки зобов'язала контингент ООН посилити дії, спрямовані на роззброєння всіх сомалійських угруповань, установити порядок у Сомалі, застосовуючи відповідні методи покарання проти порушників миру. Ця ОПМ відіграла велике значення в нормалізації ситуації в Сомалі та увійшла в історію як перша ОПМ, в якій було застосовано силу.

За всю історію ООН не було підписано жодного договору, за яким держави б зобов'язувались надати свої національні збройні формування в розпорядження ООН. Ця прогалина позбавила Об'єднані Нації здатності імплементувати в життя механізм мобілізації збройних сил держав-членів. Зрозуміло, що наступні положення глави VII, в яких йшлося про методи

організації та стратегії дій об'єднаних збройних сил теж залишилися тільки на папері [3].

Як бачимо, головною відмінною рисою двох поколінь ОПМ є коло покладених на них функцій та обсяг їх мандату. Спектр дії сучасних операцій значно ширший. Зрозуміло, що вказані відмінності між ОПМ двох поколінь ускладнюють завдання вироблення універсального значення ОПМ, яке можна було б застосувати до всіх миротворчих акцій ООН за весь період її існування. Очевидно, що при формуванні поняття сучасних ОПМ доцільно більшу увагу концентрувати саме на нових моделях миротворчих місій, оскільки вони на сьогодні складають основу діяльності ООН в сфері підтримання миру.

Операції з підтримання миру можна по праву назвати винаходом, імпровізацією ООН. Запровадивши їх у життя, Організація Об'єднаних Націй вивела світову спільноту на якісно новий рівень міжнародної безпеки. В період з 1948 по 1987 рік Об'єднаними Націями було проведено 13 ОПМ в різних частинах земної кулі.

Операції з підтримання миру не були прямо передбачені Статутом. Цю обставину можна інтерпретувати по різному. Генеральний Секретар Кофі Аннан зазначав: «З моменту заснування «peacekeeping» (підтримання миру, англ.) було імпровізацією. Як на мене, то це одна з його найбільших переваг. Операції по підтриманню миру довели і доводять сьогодні, що ООН не статична та обмежена, а новаторська та динамічна організація «[3].

Список використаних джерел:

1. Бутрос Гали Б. Повестка дня для мира. Декларация Генерального секретаря ООН // Вестник Министерства иностранных дел Российской Федерации. - 1992.- № 13-14.
2. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
3. Организация Объединенных Наций: Основные факты. Справочник. – М.: Весь Мир, 2000. – 840 с.
4. Прилипа О. Україна в контексті миротворчих операцій ООН // Дипломат. акад. України при М-ві закордон. справ України. Наук. вісн. – К.: 2003. – Вип. 8. – С. 181–192.
5. Устав Организации Объединенных Наций // Действующее международное право. В 3-х томах. Составители Колосов Ю.М., Кривчикова Э.С. / Том 1. – М.: Издательств. Московский независимый институт международного права, 1997. – 543 с.
6. Шеретов С.Г. «Международные организации системы ООН» Сборник международных договоров / Алматы (Казахстан): НИЦ КОУ, 2008. – 384 с.

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Юрченко С.М.
*доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету*

Чечет О.В.,
*студент магістратури
Інституту міжнародних відносин
спеціальності міжнародне право
Київського міжнародного університету*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС ТА ПРАВОВІ ФОРМИ ЇЇ ЗДІЙСНЕННЯ

В статті висвітлено основні пріоритети сучасного етапу розвитку України, а також обрання нашою державою євроінтеграційного напрямку зовнішньої політики. Варто зазначити, що співробітництво України з державами-членами Європейського Союзу надає можливість удосконалити національну нормативно-законодавчу базу, а також створити сприятливі умови для зростання української економіки та залучення іноземних інвестицій. Такий інструмент державного регулювання як податкова система, є надзвичайно важливим для реалізації соціально-економічної інтеграції, оскільки ефективність її функціонування залежить від низки факторів, кожен з яких потрібно враховувати при проведенні гармонізації податкового законодавства.

Ключові слова: *Євроінтеграція, євроінтеграційні процеси, держави-члени ЄС, гармонізація, податкове законодавство, ін.*

В статье освещены основные приоритеты современного этапа развития Украины, а также избрание нашим государством евроинтеграционного направления внешней политики. Стоит отметить, что сотрудничество Украины с государствами-членами Европейского Союза дает возможность усовершенствовать национальную нормативно-законодательную базу, а также создать благоприятные условия для роста украинской экономики и привлечения иностранных инвестиций. Такой инструмент государственного регулирования как налоговая система, является чрезвычайно важным для реализации социально-экономической интеграции, поскольку эффективность ее функционирования зависит от ряда факторов, каждый из которых нужно учитывать при проведении гармонизации налогового законодательства.

Ключевые слова: *Евроинтеграция, евроинтеграционные процессы, государства-члены ЕС, гармонизация, налоговое законодательство, др.*

The article highlights the main priorities of the current stage of development of Ukraine, as well as the election of our country towards European integration foreign policy. Notably, Ukraine's cooperation with the Member States of the European Union provides improved national regulatory and legal framework and to create favorable conditions for the growth of the Ukrainian economy and attracting foreign investment. Such an instrument of state regulation as the tax system is essential for the realization of social and economic integration because the effectiveness of its functioning depends on a number of factors, each of which must be considered during the harmonization of tax laws.

Keywords: *Eurointegration, Eurointegration processes, EU member states, harmonization, tax legislation, etc.*

Постановка проблеми. Здобувши незалежність в 1991 році, наша держава визначила як пріоритет свого політичного, економічного та соціокультурного розвитку – співробітництво з державами-членами ЄС (які на той час мали назву «Європейські співтовариства»). Даний вибір був надзвичайно важливим для майбутнього України, оскільки потрібно було здійснити низку заходів щодо реформування практичних усіх стратегічних сфер життя, в тому числі, й сфери оподаткування. Необхідність аналізу досвіду податкових систем держав-членів ЄС, дослідження загальних принципів формування податкової системи та високий професійний рівень податкової практики в Європейському Союзі- сукупність даних факторів зумовили інтенсифікацію співробітництва України та Європейського співтовариства, яке розпочалося з підписанням в 1994 році Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами.

Теоретичною основою для написання цієї статті послуговували праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Горелкіна С. Б., Катаріна Грефін фон Шліффен, Калинська І.М., Данилин А. В., Мусіяка В.Л., Хрістофор Бесемер, Чернявський О.В., Цимбалюк В.С. та інші.

Метою цієї статті є визначення та аналіз основних правових засад гармонізації податкового законодавства України з правом ЄС. Простежування та формування висновків стосовно обраного Україною євроінтеграційного шляху, його позитивних та негативних сторін.

Виклад основного матеріалу. Розширення сфер співробітництва України та Європейського Союзу розпочалося зі становленням України як самостійного суб'єкта міжнародного права. Дана обставина зумовила необхідність встановлення партнерських відносин нашої держави з європейськими інтеграційними об'єднаннями, центральне місце серед яких посідало Європейське співтовариство, яке після підписання його державами-

членами Маастрихтського договору у 1992 році, отримало нову назву- Європейський Союз.

Створення правових засад для гармонізації національного законодавства України з ЄС відбулося з підписанням першого червня 1995 року Тимчасової угоди між Україною та ЄС про торгівлю та торговельне співробітництво [5, С. 22].

Другим етапом для розширення та поглиблення співпраці стало укладання Угоди про партнерство та співробітництво України та держав-членів Європейського співтовариства, яка набула чинності в 1998 році. Дана Угода представляла собою ефективний засіб правового регулювання відносин України з ЄС, оскільки він охоплював політичні, економічні та соціокультурні аспекти співпраці, а також роз'яснював правові особливості та специфіку кооперації з даним інтеграційним об'єднанням. Таким чином, УПС створила передумови для можливості переходу України до наступного етапу інтеграції з ЄС, а також зумовила необхідність створення таких умов в українському законодавстві, які б відповідали вимогам права Європейського Союзу. Варто зауважити, що сам термін «гармонізація» в самій угоді не зазначався, але досліджуючи зміст деяких статей до Угоди (зокрема, статті 50, 51, 60), можна стверджувати, що вони прямо передбачали здійснення Україною заходів щодо приведення національного законодавства у відповідність до законодавства Співтовариства: «Сторони визнають, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України з законодавством Співтовариства. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведенне у відповідність до законодавства Співтовариства.

Таким чином, підписання УПС Україною поклало початок приведення норм та положень національного законодавства у відповідність до права ЄС. Слід підкреслити, що у другому пункті до зазначеної вище статті визначені сфери, які потребують такого «зближення»:

«Зокрема, приблизна адекватність законів матиме місце в таких галузях: закон про митницю, закон про компанії, закон про банківську справу, бухгалтерський облік компаній і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупки, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції стосовно ядерної енергії, транспорт»[3, С. 25].

Очевидно, що не зважаючи на відсутність прямого використання терміну «гармонізація» в тексті Угоди, на період її укладання наводилося поняття «зближення», яке, певним чином, слід вважати синонімом гармонізації.

Зібраний і проаналізований фактичний зміст УПС дозволяє проілюструвати певні спостереження щодо особливостей «гармонізаційного механізму», передбаченого Угодою. По-перше, це відсутність чітких часових рамок стосовно створення Україною належних правових умов в національному законодавстві (виняток стосується лише статті 50, в якій вказана, що Україна має приєднатися протягом п'яти років з дня набуття чинності УПС до багатосторонніх конвенцій про права на інтелектуальну власність). По-друге, проаналізувавши весь текст Угоди, слід вказати на значну кількість норм так званого м'якого права, які передбачають намір сторін співпрацювати у визначених сферах, проте без створення відповідного інституційного механізму, який би контролював виконання Сторонами положень Угоди.

Тим не менш, Угода про партнерство та співробітництво сприяла вчиненню нашою державою необхідних заходів щодо зміни національного законодавства у різних сферах співпраці, в тому числі, у сфері оподаткування.

З метою більш точного розкриття терміну «гармонізація» в податковій сфері, доцільно звернутися до досвіду держав-членів Європейського Союзу,

оскільки вимога щодо приведення норм їхнього внутрішнього права до вимог ЄС є необхідною умовою для ефективного функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Основним інструментом для здійснення гармонізації у сфері оподаткування є укладання директив(рідше таким засобом є регламенти) щодо врегулювання податкових відносин між даними суб'єктами права. Даний вид нормативно-правових актів містить базові моделі поведінки, які держави повинні на засадах рівності сторін дотримуватися. Переконливим є погляд словацького професора Гізели Ленартової, яка вважає, що «податкова гармонізація розглядається як процес зближення національних податкових систем держав-членів та орієнтована насамперед на гармонізацію непрямих податків (податку на додану вартість і акцизів), і, в меншій мірі, гармонізації прямих податків» [5, С. 42]

Податкові питання були включені в Установчі договори з самого початку функціонування Європейського Союзу. Тим не менш, вони залишалися тісно пов'язаними з функціонуванням суверенітету держав-членів. Регулювання податкової сфери здійснювалося відповідно до вимог одностайності поглядів учасників правових відносин, а також на основі спеціальною законодавчої процедури, яка фактично означала передачу сфери оподаткування під контроль Ради. У той же час, з підписанням Установчих договорів ЄС (це ж стосується раніше укладених Договору про заснування Європейського економічного співтовариства та Договору про заснування Європейської Спільноти) необхідність гармонізації вітчизняних положень держав-членів з непрямого оподаткування (зокрема, податку з обороту та ПДВ) була зумовлена негативним впливом, яким вони ускладнювали функціонування єдиного ринку. Узгодження всіх основних елементів оподаткування доданої вартості відбулося в 1967 році (податок з обороту регулювався положеннями Директиви Ради 67/557/ЕС, був багатоступінчастим та некумулятивним за своєю природою, а стосовно спільної системи ПДВ-вона була запроваджена «шостою» Директивою Ради

77/388/ЄЕС та замінена Директивою 2006/112/ЄС). Процес гармонізації акцизу як одного з основних видів непрямих податків, розпочався на початку 1970-х рр. На основі так званої Білої книги, з червня 1985 року Європейська комісія представила ряд пропозицій до нової Директиви, які були розроблені для гармонізації акцизних ставок на тютюн, алкоголь і мінеральні масла. Однак дані пропозиції зустріли опір у держав-членів. Окрім проблеми гармонізації податкових ставок, труднощі виникли щодо можливої адаптації відповідних положень та бюджетного ризику держав-членів[2, С. 4].

У відповідь на це, Комісія внесла переглянуті пропозиції до директив у 1989 і 1990 роках. Ці пропозиції містили нову концепцію Комісії: погодити введення мінімальної податкової ставки та її рамки.

З цього моменту, Комісія продовжувала й надалі розвивати гармонізацію законодавства про регулювання акцизних зборів та прийняла оновлену Директиву 2008/118/ЄС від 16 грудня 2008 року у відношенні умов оподаткування акцизами і яка скасувала Директиву 92/12/ЄЕС [3, С. 42].

На відміну від гармонізації непрямих податків, пряме оподаткування безпосередньо не регулювалося нормами Європейського Союзу. Тим не менше, ряд директив і прецедентного права Суду Європейського Союзу допомагають встановити єдині стандарти для оподаткування компаній та фізичних осіб.

Отже, сам процес гармонізації на рівні Європейського Союзу відбувався поетапно, досягнувши рівня зближення як ставок непрямих податків, так і визначення елементів їхньої структури. Традиційний підхід спирається на припущення про те, що немає необхідності повністю гармонізувати податкові системи держав-членів. Однак, узгодження норм податкового права на рівні ЄС охопило не тільки усунення податкових перешкод, але й включало боротьбу з недобросовісною податковою конкуренцією, податковим шахрайством і ухиленням від сплати податків. Це вимагало більшої конвергенції фіскальної політики з метою створення рівних умов для учасників ринкових відносин.

Неодноразово нами згадана Угода про партнерство та співробітництво містила в тексті лише згадку про необхідність наближення законодавства України у сфері непрямого оподаткування до права Європейського співтовариства, але спосіб, за допомогою якого це могло б відбуватися, не був зазначений. Необхідно підкреслити, що механізм гармонізації податкового законодавства України відповідно до права ЄС та гармонізація податкових норм на рівні ЄС-це різні способи створення уніфікованих умов для правового середовища, які мають лише декілька спільних рис. Як зазначає професор Муравйов В.І., «спільною для них є загальна мета будь-якої гармонізації, яка полягає у створенні уніфікованого правового середовища для суб'єктів ринкових відносин. А для цього необхідно нівелювати відмінності у національних правилах, які регулюють ці відносини»[4, С. 12]. Основними способами гармонізації на рівні держав-членів ЄС, в залежності від обраної сфери є ухвалення директив, встановлення технічних стандартів, взаємне визнання національних стандартів(дані способи використовуються при «базовій гармонізації»). При мінімальній гармонізації (яка передбачає встановлення певних правових меж, яким національне законодавство держав-членів повинно відповідати) використовуються такі способи як наприклад, запровадження уніфікованих технічних стандартів на рівні Співтовариства. Як було раніше зазначено, при здійсненні гармонізації в податковій сфері на рівні держав-членів ЄС, найбільш дієвим способом є ухвалення директив- джерел вторинного законодавства. Вони передбачають досягнення таких першочергових цілей як усунення податкових перешкод для держав-членів ЄС з метою забезпечення чотирьох свобод внутрішнього ринку: вільного пересування товарів, осіб, послуг та капіталів; ухвалення спільних підходів щодо методів визначення податкової бази непрямих податків та усунення подвійного оподаткування[5, С. 32].

Як зазначає відома дослідниця гармонізації податкового права ЄС, Квета Кубатова, «можна виділити три основних етапи в процесі гармонізації

податків держав-членів (проте не є обов'язковим проходження усіх трьох кроків узгодження, даний процес може вже закінчитися на етапі уніфікації податкових баз). По-перше, відбувається вибір податку, який потребує гармонізації. По-друге, відбувається гармонізація податкової бази, і останнім елементом узгодження є визначення прийнятної податкової ставки [6, С. 12].

Директиви в сфері оподаткування мають характерні риси, якими вони відрізняються від директив в інших сферах:

- директиви повинні бути схвалені одноголосно в ЄС. Що означає, що кожна директива повинна бути схвалена всіма державами-членами;

- після узгодження на рівні ЄС директиви стають тими правовими інструментами, за допомогою яких Рада або Комісія може вимагати від держав-членів зміни або прийняття правових положень в національному податкового законодавстві до встановленого терміну для досягнення цілей, визначених в директиві.

- зростаюча роль рішень Суду ЄС [7, С. 13].

Проаналізувавши наявні способи гармонізації податкового законодавства на рівні ЄС та дослідивши особливості директив у сфері оподаткування, слід перейти до розгляду правових форм гармонізації податкового законодавства України відповідно до права ЄС.

Враховуючи зміст положень Угоди про партнерство та співробітництво, (зокрема статті 50, 51, 60, 61, 63, 68, 71, 75, 76, 77 та ін.), основним способом гармонізації є прийняття внутрішніх правових актів, які б цілком відповідали вимогам законодавства Європейського Союзу. Даний процес складається з декількох етапів. На першій стадії необхідно визначити критерії для гармонізації в сфері оподаткування, дослідити та опрацювати зміст норм директив та регламентів. Другий етап розпочинається з аналізу співвідношення поставлених цілей та завдань обраної сфери, проводиться порівняльно-правовий аналіз національного законодавства та законодавства ЄС, отримані результати досліджуються на рахунок їхнього впливу на правову систему України, узгоджуються терміни та поняття з метою

уникнення можливих непорозумінь при застосуванні норм нового нормативно-правового акту. Третім етапом є затвердження правових актів, які потребують гармонізації. На цьому ж етапі відбувається вибір прийнятних способів гармонізації. На завершальній стадії відбувається або прийняття нових нормативно-правових актів, або внесення відповідних змін до національного законодавства [8, С. 3].

Отже, проведені дослідження дали можливість сформулювати певні висновки щодо розвитку правових засад гармонізації та правових форм її здійснення: встановлення партнерських відносин України та ЄС та розширення сфер їхнього співробітництва розпочалося зі здобуттям Україною незалежності та становленням нашої держави як самостійного суб'єкта міжнародного права. Вибір Україною зовнішньополітичного курсу на євроінтеграцію був закріплений укладанням Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС, а потім підписанням Тимчасової угоди про торгівлю та торговельне співробітництво у 1995 році. Дані угоди стали тією рушійною силою, яка посилила співпрацю сторін у політичній, економічній та соціокультурній сферах. Набуття чинності УПС у 1998 році надало можливість Україні реалізувати стратегію євроінтеграції та стати активним учасником «європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору» [7, С. 14].

Однією з важливих умов реалізації такого співробітництва сторін стало приведення Україною визначених сфер національного законодавства у відповідність до права ЄС. Встановлено, що поняття «гармонізація» не було прямо зазначено в УПС, проте аналіз норм низки статей дає змогу стверджувати, що використане в угоді поняття «зближення» цілком можна вважати синонімом «гармонізації», оскільки обидва переслідують одну мету: створення уніфікованого правового положення. Було визначено та досліджено існуючі способи здійснення гармонізації законодавства, а також її правові форми. Встановлено, що гармонізація українського законодавства

та гармонізація правопорядків держав-членів на рівні ЄС має як спільні, так і відмінні риси у зв'язку зі специфікою існуючих правовідносин. Досліджено, що основним способом гармонізації податкового законодавства на рівні ЄС є прийняття директив, які містять базові моделі поведінки для держав, в свою чергу, в Україні таким способом, є прийняття внутрішніх правових актів.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України. Прийнятий 6 листопада 1991р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992 - №6. - Ст. 56.
2. Данилин А.В. Электронные государственные услуги и административные регламенты административные регламенты: от политической задачи к архитектуре «электронного правительства».
3. Директива 67/227/ЄЕС Про гармонізацію законодавств держав-членів стосовно податку з обороту та.
4. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення адміністрування податку на додану вартість.
5. Закон України "Цивільний кодекс України" від 16.01.2003 р. № 435-IV.
6. Інформаційні матеріали сайту представництва ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
7. Цимбалюк В С. Кодифікація інформаційного законодавства України автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Віталій Степанович Цимбалюк. – Х., 2013. – 40 с.
8. Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : [монографія] / В. С. Цимбалюк. – К. : «Освіта України» 2010. – 388 с.